

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Вінніченко І. І.,

д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН, ІПК ДСЗУ

Даций О. І.,

д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Безус Р. М., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Васильєва Н. К., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Величко О. П., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко О. В., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гудзинський О. Д., д.е.н., професор, професор кафедри, Національний університет біотехнологій і природокористування

Демчук Н. І., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан А. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадієвський В. А., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Державна академія статистики, обліку і аудиту

Крисанов Д. Ф., д.е.н., професор, провідний науковий співробітник відділу, ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України

Малік М. І., д.е.н., професор, завідувач відділу, ННЦ «Інститут аграрної економіки НААН України»

Павлова Г. Є., д.е.н., професор, професор кафедри, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Плаксієнко В. Я., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Полтавська державна аграрна академія

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри, Полтавський університет економіки та торгівлі

Ульянченко О. В., член.кор. НААН України, д.е.н., професор, професор кафедри, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Чупіс А. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри, Сумський національний аграрний університет

Шиян Д. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не забирає поділяє позиції авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Свідоцтво KB № 17595-6445ПР від 28.03.2011 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:

**Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ «ДКС Центр»**

Видавець:

ТОВ «ДКС Центр»

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

www.agrosvit.info

E-mail: economy_2008@ukr.net

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 18 вересень 2018 р.

У НОМЕРІ:

Мартин А. Г., Заячківська Б. Б.

Еколого-економічне моделювання
раціонального використання
земельно-ресурсного потенціалу 3

Вакуленко Ю. В., Олійник А. С.,

Гевленко О. Є.

Системна характеристика управління
конкурентоспроможністю підприємства 10

Чорна Л. О., Кудлаєнко С. В.

Соціальна політика України: особливості
та напрями розвитку 16

Гайдаржийська О. М., Костюнік О. В.,

Кащук О. П.

Понятійний апарат власного капіталу
та особливості його стратегічного обліку
на підприємстві 21

Максименко І. Я., Соболев В. А.

Нематеріальні активи: сутність, визнання
та класифікація в здійсненні управлінської
діяльності 26

Богославський М. Ю.

Компенсаторний механізм нівелізації втрат
кібератак для комерційного банку 30

Заборовець К. Г.

Адаптація програми скорочення державного
боргу в промисловому середовищі 35

Серотюк Б. В.

Нівелізація кризових станів комерційного
банку за рахунок системи антикризового
менеджменту 41

Фітисов А. М.

Тенденції лісокористування у Житомирській області
в умовах сталого розвитку 45

Журнал включено до переліку наукових фахових видань
України, в яких можуть публікуватися результати
дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ
(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від
27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р.
«Про внесення змін до переліку наукових фахових видань
України», наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
SIS; Google Scholar.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Дніпровського державного
аграрно-економічного університету 27.09.2018 р.

Підписано до друку 27.09.18 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 6,4. Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 2709/3.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

© АгроСвіт, 2018

CONTENTS:

<u>Martyn A., Zayachkivska B.</u> ECOLOGICAL-ECONOMIC MODELING OF LAND-RESOURCE POTENTIAL RATIONAL USE	3
<u>Vakulenko Yu., Oliinyk A., Gevlenko O.</u> SYSTEM CHARACTERISTICS OF MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE	10
<u>Chorna L., Kudlaienko S.</u> SOCIAL POLICY OF UKRAINE: FEATURES AND DEVELOPMENT DIRECTIONS	16
<u>Haydarzhiyska O., Kostyunik O., Kaschuk O.</u> THE ESSENCE OF THE EQUITY AND THE FEATURES OF ITS STRATEGIC ACCOUNTING	21
<u>Maksymenko I., Sobol V.</u> ESSENCE, RECOGNITION AND CLASSIFICATION IN IMPLEMENTATION OF MANAGEMENT ACTIVITIES	26
<u>Bogoslavskij N.</u> COMPENSATORY MECHANISM OF LOSS LIABILITY WHILE CYBERATTACKS OF COMMERCIAL BANK	30
<u>Zaborovets K.</u> ADAPTATION OF THE PROGRAM TO REDUCE PUBLIC DEBT IN THE INDUSTRIAL ENVIRONMENT	35
<u>Serotyuk B.</u> EQUALIZATION OF CRISIS STATES AT THE EXPENSE OF THE SYSTEM OF CRISIS MANAGEMENT	41
<u>Fitisov A.</u> TENDENCIES OF FOREST UTILIZATION IN ZHYTOMYR REGION UNDER CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	45

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 332.33:502.171

А. Г. Мартин,

д. е. н., доцент,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Б. Б. Заячківська,

аспірант,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

A. Martyn,

Doctor of Economics, Associate Professor,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

B. Zayachkivska,

postgraduate student,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

ECOLOGICAL-ECONOMIC MODELING OF LAND-RESOURCE POTENTIAL RATIONAL USE

Проаналізовано соціальні, екологічні та економічні чинники, які впливають на рівень землекористування (на прикладі території Івано-Франківської області). Запропоновано підхід до еколого-економічного моделювання раціонального використання земельно-ресурсного потенціалу через збалансування земельно-ресурсного і людського потенціалів. Здійснено математичне моделювання оптимальної землезабезпеченості домогосподарств за існуючої системи землекористування. Запропоновано вирішення питання раціонального землекористування через вирощування культур з вищою доданою вартістю. Запропоновано усунення монополізації сільськогосподарськими землями та вивільнення частини земель для задоволення потреб зацікавлених осіб (власників паїв) у вирощуванні культур з високою доданою вартістю. Розроблено балансову модель земельно-ресурсного і людського потенціалів на прикладі Городенківського району Івано-Франківської області. Розглянуто об'єднання домогосподарств в сільськогосподарські кооперативи як запорука ефективного довгострокового сільськогосподарського виробництва.

The social, ecological and economic factors influencing the level of land use (on the example of the Ivano-Frankivsk region) are analyzed. The approach to ecological-economic modeling of land-resource potential rational use through the balance of land-resource and human potentials is proposed. The mathematical modeling of optimal land-tenure of households under the existing land use system is carried out. The solution of the issue of rational land use through cultivation of higher value added crops is proposed. It is proposed to eliminate the monopolization of agricultural land and the release of part of the land to meet the needs of stakeholders (share owners) in the cultivation of crops with high added value. The balance model of land resource and human potential is developed on the example of Gorodenka district of Ivano-Frankivsk region. The association of households in agricultural cooperatives as a pledge of effective long-term agricultural production is considered.

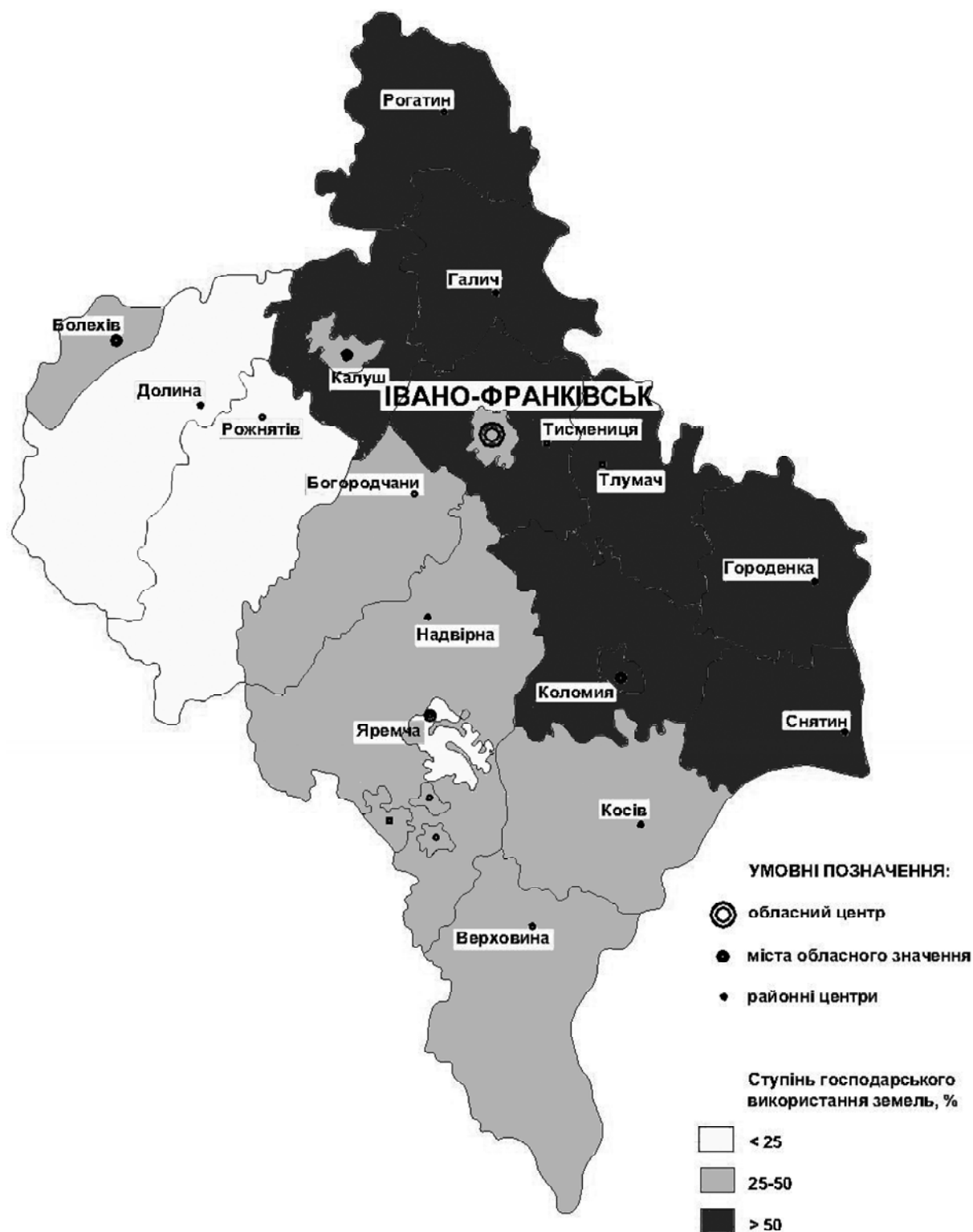
Ключові слова: додана вартість, земельно-ресурсний потенціал, економічна ефективність, сталий розвиток, землекористування, трансформація угідь, монополізація, домогосподарство.

Key words: added value, land resource potential, economic efficiency, sustainable development, land use, land transformation, monopolization, household.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На шляху до сталого розвитку аграрного сектору економіки виникають проблеми пов'язані з невідповідністю соціальних, екологічних та економічних інтересів щодо земле-

користування. Це зумовлено перш за все недостатнім методологічним та практичним забезпеченням трансформації системи землеустрою. Саме тому запропоноване еколого-економічне моделювання покликане до впо-

Рис. 1. Ступінь господарського використання земель Івано-Франківської області

Джерело: розраховано за даними форми 6-зем, 2015.

рядкування земельних відносин і раціонального використання земельно-ресурсного потенціалу. Оптимізація землекористування на його основі сприятиме підвищенню земельного капіталу без погіршення екологічної ситуації.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ

Над розробкою методологічних основ сталого розвитку у сфері природокористування працювали Третяк А.М. [1], Сохнич А.Я. [2],

Таблиця 1. Необхідна площа земель у розрахунку на одне домогосподарство (станом на 2017 рік)

Сільськогосподарські культури	Урожайність, т/га	Ціна реалізації, грн/т [9]	Очікувані витрати, грн/т [10]	Чистий дохід, грн/га	Очікуваний дохід, грн	Необхідна площа, га
Озима пшениця	6,82	4837,3	2300	17304,4	633600	37
Озимий ячмінь	5,78	4502,3	2288	12798,7		50
Соняшник	2,9	10218,3	5080	14901,1		43
Соя	2,1	10361,8	5331	10564,7		60
Кукурудза на зерно	9,0	4270,7	2281	17907,3		35
Ріпак	2,5	12511,5	6659	14631,3		43
Горох	4,34	7312,5	3900	14810,3		43

Горлачук В.В. [3], Добряк Д.С. [4], Новаковський А.Я. [5], Бабміндра Д.І. [6] та ін. Проте зміни, яких зазнає землеустрій потребує впровадження нових підходів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На прикладі Івано-Франківської області здійснити моделювання раціонального використання земельно-ресурсного потенціалу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Земельно-ресурсний потенціал Івано-Франківської області неоднорідний в силу строкатості природних умов, а тому і різний рівень інтенсивності його використання, що визначається таким показником як ступінь господарського використання землі (рис. 1).

Найвищий ступінь господарського використання землі в Галицькому (71,4 %), Рогатинському (73,1 %), Тлумецькому (74,1 %) та Снятинському (79,9 %) районах. Надзвичайно висока господарська освоєність території в Городенківському районі (84,2 %). Таким чином менше 30 % в цих адміністративних районах Івано-Франківської області становлять забудовані, зайняті водними об'єктами, лісові ресурси і інші землі. Виходячи з отриманих результатів, бачимо, що співвідношення природних і господарських угідь не є оптимальним. Так, мінімальна лісистість території, яка відіграє еколого-стабілізуючу роль, за О.О. Молчановим степової зони має бути 10 %, лісостепової зони — у межах 15—20 %, зон мішаних і широколистяних лісів — 25—45 %, гірських територій — не менше 50 %. Згідно з розрахунками американського еколога Ю. Одума природна рослинність (лісистість разом з водно-болотними угіддями, тощо) має наближатись до показника в 60 % від території.

Отже, зважаючи на високий ступінь господарської освоєності території в межах Лісостепової зони, варто визначити як земельні ресурси впливають на рівень матеріального забезпечення місцевого населення.

За даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області в 2017 році в області налічувалося 450,4 тис. домогосподарств. Середній розмір домогосподарства — 3 особи. Середньомісячний грошовий дохід одного домогосподарства складав 8604,71 грн.

Середня заробітна плата в Україні в лютому 2018 року становила 300 \$, водночас коли у Польщі — приблизно 1300 \$ [7]. Також у Польщі для життя на середньому рівні на 1 особу домогосподарства потрібно 2317 злотих або 538 євро [8]. Таким чином, для того щоб наблизитись до рівня проживання у Польщі на 1 домогосподарство має бути дохід не менше 1600 євро в місяць або 19200 євро в рік (при курсі 33 грн/євро — 633 600 грн).

Отже, необхідно визначити, яку площу в умовах існуючого використання земель потрібно обробляти одному домогосподарству щоб отримувати дохід 633600 грн. Проведені розрахунки наведено у табл. 1.

За результатами розрахунків отримали ранжований ряд сільськогосподарських культур і їх посівних площ. Таким чином, мінімальна площа землі, необхідна для забезпечення достатнього рівня доходу одного домогосподарства становить 35 га. Відповідно, загальна площа земель, необхідна для забезпечення всіх домогосподарств області становить 15764 тис. га при загальній площі Івано-Франківської області 1392,7 тис. га.

Саме тому необхідно змінювати існуючу структуру землекористування Івано-Франківської області, що дасть можливість задовольнити більшу кількість населення працевлаштуванням з достатнім рівнем доходу. Таким чином, важливо займатися тими видами сільськогосподарської діяльності, які будуть давати вищу додану вартість.

Все більша кількість експертів і аналітиків аграрного сектору економіки країни в якості економічної ефективності сільськогосподарського виробництва частіше починають вживати термін додана вартість. Засновник сучасної

економічної теорії Адам Сміт, у своїй праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" зазначав: "Вартість, яку робітники додають до вартості матеріалів, розпадається сама... на дві частини, з яких одна — йде на оплату їхньої заробітної плати, а інша — на оплату прибутку їх підприємця на весь капітал, який він авансував у вигляді матеріалів і заробітної плати". Додану вартість у сільському господарстві визначають як різницю між вартістю вироблених (випуск) і повністю використаних у процесі виробництва товарів та послуг (проміжне споживання). До проміжного споживання в сільському господарстві відносяться витрати на товари та послуги, які були використані під час виробництва продукції: насіння, добрива, отрутохімікати, паливо-мастильні матеріали, оренда сільськогосподарської техніки, поточний ремонт, амортизаційні витрати тощо.

В агробізнесі загалом високу додану вартість можна отримати не просто від вирощування сільськогосподарських культур на товарні цілі, але від реалізації продукції їхньої переробки. Варто зазначити, що висока додана вартість може формуватися й від інших факторів, зокрема від якості продукції, її безпечності і органічного походження.

Додана вартість останнім часом стала важливим орієнтиром для агробізнесу в питанні вибору оптимальних напрямів економічної діяльності, вкладанні інвестицій та вільних фінансових ресурсів.

Валова додана вартість характеризує потужність сільського господарства країни. Розмір валової доданої вартості в розрахунку на душу населення визначає рівень самозабезпеченості країни продовольством, а величина на одного працюючого — ефективність роботи в сільському господарстві.

Економічно ефективне землекористування передбачає використання земель у той спосіб, при якому вони будуть генерувати найбільшу кількість доданої вартості. Поточне використання земель не може вважатися оптимальним, тому що при можливості генерувати вищу додану вартість ми все одно використовуємо землю у той спосіб, який в умовах Прикарпаття певною мірою став традиційним.

Низька додана вартість пов'язана в тому числі з надмірною зарегульованістю земельних відносин. На сьогоднішній день в Україні існуюча структура власності умовно кажучи зафіксована мораторієм і особа, яка би хотіла виробляти продукцію з високою доданою вартістю, має інвестувати значні кошти щоб запо-

чаткувати відповідне виробництво. На орендованій землі тимчасовому землекористувачу великі капіталовкладення робити не вигідно, тому що в умовах панування орендних земельних відносин доступ до земельних ресурсів являється дискретним не тільки з точки зору розпарцельованості землі на дрібні клаптики, але й з точки зору часу, адже короткий термін оренди позбавляє землекористувача економічної мотивації робити значні інвестиції у виробництво з високою доданою вартістю, які повністю окупляться через 10 і більше років. Сьогодні треба змінювати систему землекористування, в тому числі лібералізовувати земельні відносини таким чином, щоб вони дозволяли фіксувати довгострокові економічні інтереси стосовно використання земельних ділянок. Тобто сьогодні в нас по суті є економіко-юридичний бар'єр на шляху до підвищення ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу.

Існуюча структура сільськогосподарського виробництва не може вважатися оптимальною для західного регіону, де кількість населення на одиницю площі вища за загальноукраїнські показники (станом на 01.01.2018 р. щільність населення в Івано-Франківській області 98,72 осіб/км², середнє значення по Україні — 75,15 осіб/км²). Таким чином в сільськогосподарських районах регіону такий вид використання як рілля і деякі види сільськогосподарської продукції не завжди будуть оптимальними, тому що не стимулюють економічній зацікавленості працевлаштування в сільському господарстві і відповідно створення достатнього рівня зайнятості. Отже, деякі види сільськогосподарського виробництва необхідно переводити на вирощування таких видів сільськогосподарської продукції, які дадуть змогу залучити величезний об'єм трудових ресурсів і забезпечити високу заробітну плату.

Одним із сільськогосподарських районів Івано-Франківської області є Городенківський район. Згідно з даними, оприлюднених на офіційному сайті Городенківської райдержадміністрації [11] у 2017 році загальна площа ріллі по району в обробітку була 49505 га. Сільгосп-підприємствами було засіяно 29493 га ріллі, що на 912 га більше ніж у 2016-му.

За матеріалами Соціально-економічного паспорта Городенківського району Івано-Франківської області господарську діяльність в аграрному секторі ведуть 50 агроформувань різних форм власності. Таким чином, у середньому на 1 агроформування припадає 589,86 га ріллі. Городенківський район об'єднує 31 сіль-

ську, 1 селищну та 1 міську ради. Отже, на 1 територіальну громаду припадає 1536,8 га. За вищенаведеними даними, 1 агроформування в межах 1 територіальної громади використовує понад 38 % ріллі, а тому можемо припустити, що лівова частка агроформувань району на сьогоднішній день займають монопольні позиції на ринку виробництва сільськогосподарської продукції. Монопольним (домінуючим) вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35 відсотків (якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції).

Суб'єкт господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару (ст. 12 ЗУ "Про захист економічної конкуренції"), якщо:

— на цьому ринку у нього немає жодного конкурента;

— не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів для доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин.

Зрештою, склалася така ситуація, коли в межах однієї територіальної громади земельні ресурси перебувають у користуванні одного підприємця і через це інші селяни фактично позбавлені можливості самостійно щось розвивати. У випадку, якщо відбувається надмірна монополізація ринку оренди земель в межах певної територіальної громади, чиним законодавством передбачено застосування заходів антимонопольного регулювання. Підприємці, які зацікавлені на певній території займатися подібним бізнесом, апелюючи до антимонопольного комітету можуть промусити підприємця-монополіста здійснити поділ своїх активів (відмовитися від частини орендованих земель). Фіскальними стимулом передбачено штраф за зловживання монопольним становищем. Таким чином вивільниться необхідна кількість тих земель, які дозволять покращити самозайнятість місцевого населення.

Однією із соціальних перешкод, яка стала на шляху до самостійного господарювання і призвела до масової передачі земельних паїв в оренду була відсутність підприємницьких навиків, знань й ініціативності, закладена ще за радянських часів. Ця пасивність проявляється в задоволенні тим рівнем орендної плати, яка є на сьогодні.

У силу диспропорції в доступі до земельних ресурсів, коли окремі суб'єкти господарюван-

ня отримали в користування основну частину обмеженого ресурсу, інші зацікавлені особи не мають таких умов для розвитку. Земля є специфічним ресурсом і державне регулювання земельних відносин має забезпечувати доступ до земельних ресурсів нових землекористувачів, а з точки зору власності — здорову конкуренцію. Це дозволить збалансувати людський потенціал, тобто готовність людей працювати на землі та сам доступ до землі як головного ресурсу.

Для удосконалення земельних відносин необхідна система заходів, за допомогою якої можна буде реорганізувати існуючу структуру землекористування і зробити привабливі, однакові для всіх зацікавлених осіб умови, з метою самостійного максимально ефективного використання земельних ділянок власниками.

Збалансування земельно-ресурсного і людського потенціалів передбачає задоволення потреб зацікавлених осіб працездатного віку земельними ресурсами в тому обсязі, що дасть їм можливість вести ефективну сільськогосподарську діяльність та отримувати вищий за середній по області дохід на одну сім'ю (станом на кінець 2017 року середньомісячна номінальна заробітна плата в Городенківському районі становила 5180 грн [12]).

Населення району становить 52,7 тис. осіб (71 осіб/км²), з них 41,9 тис. осіб — сільське населення. Загальна площа складає 74722,00 га, з них сільськогосподарські землі становлять 62939,47 га (84,23%). Таким чином, на 1 особу припадає площа 1,42 га, на 1 сільського мешканця — 1,50 га сільськогосподарських земель. На кінець 2017 року в Городенківському районі було зареєстровано 0,5 тис. безробітних осіб. Середньомісячна номінальна заробітна плата становила 5180 грн.

У межах Городенківського району офіційно зареєстровано безробітних осіб станом на 01.01.2018 року 0,5 тис. Також службою зайнятості протягом 2017 року зафіксовано 8142 звернень незайнятих осіб.

Земельні відносини, що склалися, спричинили ряд соціальних проблем, які мають причинно-наслідковий зв'язок, серед яких:

— зменшення обсягів тваринництва і автоматизація ведення рослинництва призвели до скорочення робочих місць;

— мала кількість місць і низькокваліфіковані посади ведуть до низькооплачуваності робочого часу;

— низькі доходи населення зумовлюють міграцію робочої сили за кордон.

**Таблиця 2. Балансова модель
земельно-ресурсного і людського потенціалів на прикладі
Городенківського району Івано-Франківської області**

Показник	Значення
Площа обслуговування багаторічних насаджень на 1 особу, га	2,5
Кількість територіальних громад	33
Мінімальна площа економічно доцільної земельної ділянки під багаторічними насадженнями, га	40
Площа ріллі, яку необхідно вилучити, га	1320
Кількість безробітних за даними служби зайнятості, тис. осіб	0,5
Площа вилученої з обробітку ріллі на 1 безробітну особу, га	2,64
Кількість осіб в 1 кооперації	15-16

Для вирішення вищенаведених проблем і забезпечення збалансованості земельно-ресурсного і людського потенціалів потрібно підвищити трудомісткість сільськогосподарських робіт. Водночас для сучасного сільського господарства необхідно змінити напрям сільськогосподарського виробництва сировини на переважаюче виробництво готових продуктів, що дасть можливість підвищити собівартість продукції і отримати вищі прибутки.

Реалізувати поставлену ціль шляхом зацікавлення безробітних осіб до вирощування сільськогосподарських культур з високою доданою вартістю та трудомісткістю можливо завдяки їх об'єднанню в сільськогосподарські кооперативи на основі територіальних громад. Запропоновану балансову модель представлено у таблиці 2.

Додатково пропонується залучення економічно активного населення, в тому числі студентів, до сезонних робіт зі збору врожаю.

Таким чином, із 40 га горіхового саду планується отримувати дохід 5,2 млн грн [13]. Отже, до державної казни щорічно сплачуватиметься податків з доходу фізичних осіб у розмірі 936 тис. грн, у бюджет органу місцевого самоврядування додатково надходитиме земельний податок в розмірі 1875,34 грн. На 1 особу новоствореного кооперативу прогнозується річний дохід 260 тис. грн (щомісячний дохід 22 тис. грн).

Загалом вилучення 4,48 % ріллі, що перебуває в обробітку в сільгосподарствах району, дасть можливість додатково створити 500 робочих місць і надати сезону роботу економічно активному населенню. Власники чи орендарі паю в працездатному віці, вирощуючи плодово-ягідну продукцію, зможуть отримувати дохід на сім'ю не нижчий середнього по області (в 4 рази вищою заробітною платнею ніж середня по району).

ВИСНОВКИ

1. Запропонована оптимізаційна еколого-економічна модель раціонального використання земельно-ресурсного потенціалу, що за

своєю суттю визначатиме поліпшену структуру землекористування, сприятиме зниженню землеємності виробництва за рахунок інтенсивнішого використання орнопридатних земель, запобіганню незаконного обороту із землею, сприянню посиленому захисту прав землевласників та землекористувачів шляхом стабілізації економічних відносин у сфері землекористування, обмеженню вилучення продуктивних ділянок для несільськогосподарських потреб тощо.

2. У межах Городенківського району виявлено риси монополізації землями сільськогосподарського призначення. Саме тому запропоновано вивільнити необхідну площу земель для забезпечення безробітних осіб працездатного віку засобами виробництва культур з високою доданою вартістю, що надасть можливість їм отримувати такий рівень доходу, який буде задовольняти їх потреби. Однак для організації економічно ефективного вирощування плодово-ягідних культур власникам паїв варто було б об'єднуватися у сільськогосподарські кооперативи. Таким чином, якщо у кожній територіальній громаді району створити сільськогосподарський кооператив із залученням мінімальної доцільної земельної ділянки для вирощування плодово-ягідних культур 40 га, необхідно вилучити із землекористування сільськогосподарських підприємств 1320 га.

Література:

1 Третяк А. Економіка та ефективність управління землекористуванням в Україні / А. Третяк, Н. Третяк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://economicsofnature.net/uploads/arhiv/2011/Tretyak.pdf>

2. Сохнич А.Я. Проблеми використання і охорони земель в умовах ринкової економіки: монографія / А.Я. Сонич. — Львів: Українські технології, 2002. — 252 с.

3. Управління відтворенням і збереженням родючості ґрунту у контексті сталого розвит-

ку природокористування / За ред. В.В. Горлачука. — Миколаїв: Іліон, 2004. — 40 с.

4. Добряк Д.С. Екологоекономічні засади реформування землекористування в ринкових умовах / Д.С. Добряк, Д.І. Бабміндра. — К.: Урожай, 2007. — 336 с.

5. Довідник із землеустрою: 4е вид., перероб. і доп. / За ред. Л.Я. Новаковського. — К.: Аграрна наука, 2015. — 492 с.

6. Бабміндра Д. Трансформація існуючих і формування нових землекористувань на економічних засадах / Д. Бабміндра, В. Слінчук // Землевпорядний вісник. — 2006. — № 1. — С. 46—48.

7. ZN.UA (2018), "Дослідження домогосподарств дозволило порівняти ціни на продукти в Україні і Польщі", повний URL: https://dt.ua/UKRAINE/doslidzhennya-domogospodarstv-dozvolilo-porivnyati-cini-na-produkti-v-ukrayini-i-polschi-274235_.html

8. Polonia-consulting (2018), "Яка зарплата дозволяє комфортно жити у Польщі?", повний URL: <http://polonia-consulting.com.ua/2018/07/13/yaka-zarplata-dozvoliaie-dobre-zhyty-w-polshchi/>

9. Агробізнес Сьогодні (2017), "Ефективне виробництво-2017", повний URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/7952-efektyvne-vyrobnytstvo-2017.html>

10. Електронна зернова біржа Grain Trade (2017), "Закупівельні ціни на зерно в Україні на 14 вересня 2017 року", повний URL: <https://graintrade.com.ua/novosti/zakupivelni-tcini-na-zerno-v-ukraini-na-14-veresnya-2017-roku.html>

11. Городенківська РДА (2017), "Сільське господарство в районі у 2017 році", повний URL: <http://horodenkarda.gov.ua/silke-gospodarstvo-v-rayoni-u-2017-rotsi/>

12. Головне управління статистики в Івано-Франківській області (2017), "Географічна та економічна характеристика Городенківського району", повний URL: <http://www.ifstat.gov.ua/rn/GORODENKIWSKYJ.htm>

13. Агропромисловий розвиток Черкаської області (2015), "Як створити горіховий сад", повний URL: <http://dapr.ck.ua/?page=post&id=302>

References:

1. Tretiak, A. (2011), "Economy and Efficiency of Land Use Management in Ukraine", available at: <http://economicsofnature.net/uploads/arhiv/2011/Tretyak.pdf> (Accessed 09 September 2018).

2. Sokhnych, A. (2002), Problemy vykorystannia i okhorony zemel' v umovakh rynkovoi ekonomiky [Problems of land use and protection in a market economy], Ukrains'ki tekhnologii Publ., L'viv, Ukraine.

3. Horlachuk, V. (2004) Upravlinnia vidtvoreniam i zberezhenniam rodiuchosti hruntu u konteksti staloho rozvytku pryrodokorystuvannia [Control the Playback and Preservation of Soil Fertility in the Context of Sustainable Development of Natural Resources], Ilion Publ., Mykolaiv, Ukraine.

4. Dobriak, D. and Babmindra, D. (2007), Ekoloho ekonomichni zasady reformuvannia zemlekorystuvannia v rynkovykh umovakh [Ecological and economic principles of land reform in market conditions], Urozhaj Publ., Kyiv, Ukraine.

5. Novakovs'kyj, L. (2015), Dovidnyk iz zemleustroiu [Handbook on Land Management], Ahrarna nauka Publ., Kyiv, Ukraine.

6. Babmindra, D. Slinchuk, V. (2006), "Transformation of existing and creation of new land use for economic considerations", Zemlevporiadnyj visnyk, vol. 1, pp. 46—48.

7. ZN.UA (2018), "Household surveys made it possible to compare prices for products in Ukraine and Poland", available at: https://dt.ua/UKRAINE/doslidzhennya-domogospodarstv-dozvolilo-porivnyati-cini-na-produkti-v-ukrayini-i-polschi-274235_.html (Accessed 09 September 2018).

8. Polonia-consulting (2018), "What salary allows you to live comfortably in Poland?", available at: <http://polonia-consulting.com.ua/2018/07/13/yaka-zarplata-dozvoliaie-dobre-zhyty-w-polshchi/> (Accessed 09 September 2018).

9. Ahrobiznes S'ohodni (2017), "Effective production-2017", available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/7952-efektyvne-vyrobnytstvo-2017.html> (Accessed 09 September 2018).

10. Elektronna zernova birzha Grain Trade (2017), "Purchase prices for grain in Ukraine on September 14, 2017", available at: <https://graintrade.com.ua/novosti/zakupivelni-tcini-na-zerno-v-ukraini-na-14-veresnya-2017-roku.html> (Accessed 09 September 2018).

11. Horodenkivs'ka RDA (2017), "Agriculture in the area in 2017", available at: <http://horodenkarda.gov.ua/silke-gospodarstvo-v-rayoni-u-2017-rotsi/> (Accessed 09 September 2018).

12. Holovne upravlinnia statystyky v Ivano-Frankivs'kij oblasti (2017), "Geographic and economic characteristics of Gorodenki district", available at: <http://www.ifstat.gov.ua/rn/GORODENKIWSKYJ.htm> (Accessed 09 September 2018).

13. Ahropromyslovyj rozvytok Cherkas'koi oblasti (2015), "How to create a walnut garden", available at: <http://dapr.ck.ua/?page=post&id=302> (Accessed 09 September 2018).

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018 р.

УДК 658:005.332.4

Ю. В. Вакуленко,

к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем та технологій,

Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава

А. С. Олійник,

асистент кафедри менеджменту,

Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава

О. Є. Гевленко,

здобувач вищої освіти спеціальності "Менеджмент (магістерська програма

"Бізнес-адміністрування")", Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава

СИСТЕМНА ХАРАКТЕРИСТИКА УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Yu. Vakulenko,

Ph.D. in Agricultural Sciences, Associate Professor, Associate Professor in Department
of Information Systems and Technologies, Poltava State Agrarian Academy, Poltava

A. Oliinyk,

Assistant Professor of the Department of Management, Poltava State Agrarian Academy, Poltava

O. Gevlenko,

a higher education qualification specialty "Management (master's program
"Business Administration")", Poltava State Agrarian Academy, Poltava

SYSTEM CHARACTERISTICS OF MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

У статті розглянуто системну характеристику управління конкурентоспроможністю підприємства. Проаналізовано дефініції поняття "управління конкурентоспроможністю підприємства". Здійснено оцінку складових системи управління конкурентоспроможністю підприємства. Зазначено, що системний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства передбачає розгляд об'єкта управління як цілісної моделі та необхідність забезпечення взаємозв'язку всіх її складових. Досліджено основні елементи системи управління конкурентоспроможністю підприємства. Підтверджено, що зміна одного з елементів системи управління конкурентоспроможністю призводить до зміни інших елементів. Встановлено, що система управління конкурентоспроможністю підприємства відображає багатофункціональну систему, що складається з взаємопов'язаних елементів, які утворюють певну цілісність. Доведено, що структуру системи управління конкурентоспроможністю утворюють структурні елементи, реалізація яких забезпечує результативне вирішення управлінських рішень. Наведено основні напрями системи управління конкурентоспроможністю підприємства.

The article deals with the systemic characteristics of enterprise competitiveness management. The definitions of the concept of "competitiveness management of the enterprise" are analyzed. The estimation of components of the enterprise competitiveness management system is carried out. It is noted that the systematic approach to the management of the competitiveness of the enterprise involves consideration of the object of management as an integral model and the need to ensure the interconnection of all its components. The main elements of the enterprise competitiveness management system are investigated. It is confirmed that the change of one of the elements of the system of management of competitiveness leads to the change of other elements. Established that the enterprise competitiveness management system reflects a multifunctional system consisting of interconnected elements that form a certain integrity. It is proved that the structure of the control system of competitiveness form structural elements, the implementation of which provides effective solution to managerial decisions. The main directions of the enterprise competitiveness management system are presented.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, дефініції конкурентоспроможності, управління, система, системний підхід, складові системи, елементи системи.

Key words: competitiveness of enterprise, competitiveness definition, management, system, system approach, system components, system elements.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема управління конкурентоспроможністю підприємства є однією з вагомих проблем у сучасних умовах розвитку економіки, яка

відображається інтеграційними процесами, значною конкуренцією, ліберальними торгівельними умовами, підвищеними вимогами до якості продукції. Діючий механізм створення

Таблиця 1. Дефініції поняття "управління конкурентоспроможністю підприємства"

Автор	Визначення
Балабанова Л. В. [1]	сукупність управлінських дій, спрямованих на дослідження діяльності активних і потенційних конкурентів, їхніх сильних і слабких сторін, а також розробку конкурентних стратегій, що забезпечують формування й підтримку довгострокових конкурентних переваг
Бондаренко Г. С. [2]	систематичний, планомірний і цілеспрямований вплив на систему конкурентоспроможності з метою збереження її стійкості чи переведення з одного стану в інший за допомогою необхідних і достатніх способів і засобів впливу
Гавриш О. А. [3]	система заходів щодо впливу на рівень конкурентоспроможності з метою приведення його до бажаного або оптимального та утримання у перспективі
Галелюк М. М. [4]	функція менеджменту, що реалізується через здійснення загальних функцій з метою підтримання та підвищення КСП підприємства та його товарів, що є складовими єдиної системи
Клименко С. М. [7]	певний аспект менеджменту підприємства, спрямованого на формування, розвиток та реалізацію конкурентних переваг і забезпечення життєздатності підприємства як суб'єкта економічної конкуренції
Кузьмін О. Є. [8]	сукупність важелів і способів впливу на сфери створення й реалізації конкурентоспроможних товарів, цілі та відповідальність суб'єктів господарювання, що реалізуються за допомогою сукупності управлінських засобів
Мансуров Р. Є. [9]	діяльність, спрямована на формування низки управлінських рішень, які, відповідно, повинні бути спрямовані на протистояння можливим зовнішнім впливам для досягнення лідерства відповідно до поставлених стратегічних завдань

Джерело: розроблено автором за даними [1—4; 7—9].

конкурентного середовища підприємства не забезпечує комплексного розв'язку проблеми конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, що і спричиняє пошук нових більш ефективних підходів і технологій управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження процесу управління конкурентоспроможністю та аналіз системи конкурентоспроможності підприємств знайшли відображення у працях таких науковців як Л.В. Балабанової, Г.С. Бондаренко, Р.Є. Ман-

сурова, О.А. Гавриша, М.М. Галелюка, О.Є. Кузьміна, Т.В. Омеляненка, С.М. Клименка, О.Б. Мниха та інших.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою є дослідження та системне обґрунтування управління конкурентоспроможністю підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливою умовою результативної діяльності будь-якого підприємства є своєчасне ре-

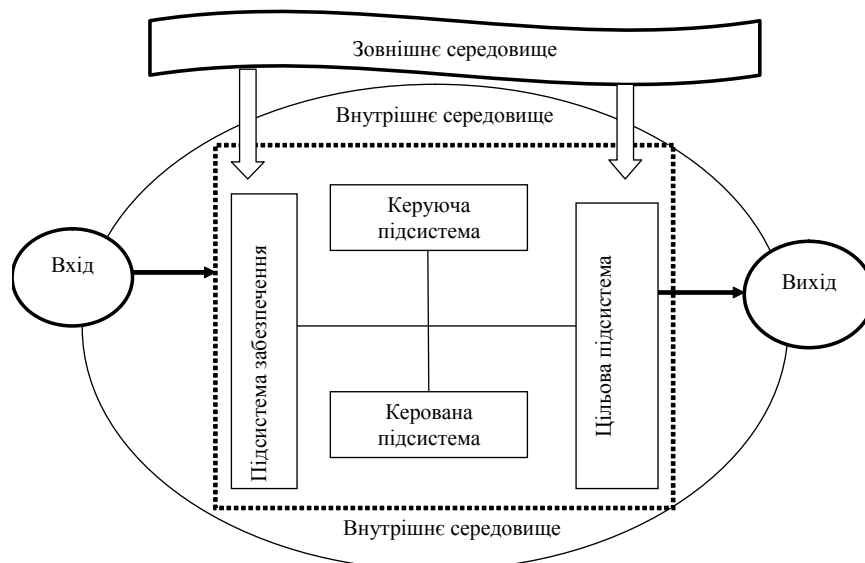

Рис. 1. Структура системи управління конкурентоспроможністю підприємства

Джерело: розроблено автором за даними [1; 5; 6].

Рис. 2. Складові системи управління конкурентоспроможністю підприємства

Джерело: розроблено автором за даними [1; 5; 6].

агування на зміни зовнішнього середовища, оскільки базою сучасного ринкового успіху вітчизняного підприємства є конкурентна раціональність, тобто вміння думати і швидше, етичніше, влучніше діяти.

Управління розвитком підприємств — це цілеспрямований вплив керуючої системи на керовану з метою забезпечення процесу переходу від поточного стану підприємства до кращого (досконалішого) відповідно до поставлених цілей. Іншими словами, управління розвитком підприємств має на меті переміщення системи з одного стану в інший із новими якісними і кількісними характеристиками конкурентоспроможності, досягнення яких залежить від факторів виробництва [14].

Забезпечення конкурентоспроможності, це перш за все, філософія управління всією системою в умовах ринкових відносин, що повинна бути орієнтована на вирішення таких задач, як дослідження потреб споживачів та їх розвиток, оцінка поведінки та можливостей конкурентів, дослідження розвитку ринку, дослідження середовища, виготовлення товару, що перевершував би товар конкурента [14].

Аналіз визначень твердження "управління конкурентоспроможністю підприємства" (табл. 1) дозволив зазначити, що даний процес характеризує підфункцію менеджменту, яка має цілеспрямовану дію на існуючий і майбутній рівень конкурентоспроможності у порівнянні з підприємствами, що виробляють аналогічну продукцію.

Як зазначає О. Б. Мних [10], застосування у теорії та практиці управління підприємствами системного підходу здійснюється з метою забезпечення більш ефективної діяльності підприємства. Системний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства передбачає розгляд об'єкта управління як цілісної

моделі та необхідність забезпечення взаємозв'язку всіх її елементів.

Структуру системи управління конкурентоспроможністю підприємства наведено на рисунку 1.

Зміна одного з елементів системи призводить до зміни інших елементів. У результаті аналізу існуючих підходів до управління конкурентоспроможністю підприємства слід зазначити:

- довгострокова конкурентоспроможність виробника може бути досягнута шляхом цілеспрямованого забезпечення підвищення його конкурентоспроможності з використанням системи ефективного використання конкурентного потенціалу;

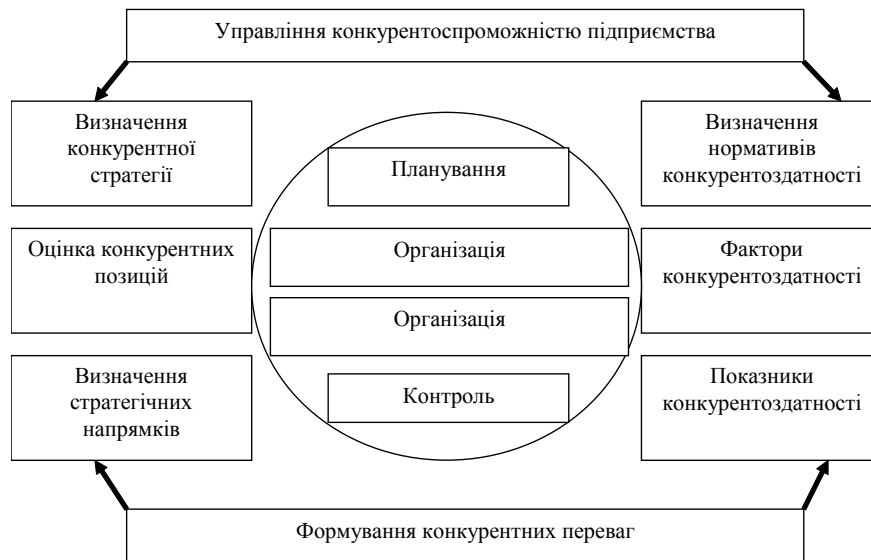
- система підвищення конкурентоспроможності повинна включати підсистеми: керуючу (для управління системою), забезпечувальну (для забезпечення необхідними ресурсами), керовану (конкурентний потенціал) та підсистему впливу на чинники конкурентоспроможності (для досягнення необхідного рівня конкурентоспроможності);

- система підвищення конкурентоспроможності повинна бути відділена від зовнішнього середовища та водночас враховувати його дестабілізуючий вплив;

- конкурентоспроможність є необхідною умовою досягнення достатньої прибутковості підприємства в майбутньому;

- підвищення рівня конкурентоспроможності є складовою загального управління [15].

Значущість системного підходу до управління конкурентоспроможністю підприємства полягає у тому, що він дозволяє комплексно дослідити конкурентоспроможність підприємства, його систему управління як у цілому, так і на рівні конкурентних переваг, проаналізувати ситуацію у межах окремо взятої системи, з'ясувати характер проблем:

Рис. 3. Система управління конкурентоспроможністю підприємства

Джерело: розроблено автором за даними [1; 5; 13].

— входу (продукція, послуги, інформація);
— процесу (перетворення ресурсів у результат);
— виходу (забезпечення матеріальними, трудовими, фінансовими, інформаційними та іншими видами ресурсів) [6].

Відповідно до поставлених завдань, які формуються на вході системи управління конкурентоспроможністю, підприємству необхідно забезпечити проведення маркетингових досліджень, моніторинг основних конкурентів, розробити можливі сценарії розвитку, відібрати найбільш вигідні варіанти та забезпечити умови для реалізації розробленої маркетингової стратегії. Адже за будь-яких умов процесу

перетворення "входу" на "вихід" системи управління конкурентоспроможністю підприємства параметри "виходу" будуть неконкурентними, якщо не забезпечити конкурентоспроможність "входу" системи.

Отже, у загальному вигляді поняття "система" характеризується:

- наявністю ряду елементів;
- наявністю зв'язків між ними;
- цілісним характером даного явища або процесу.

Система управління конкурентоспроможністю підприємства також являє собою сукупність організаційної структури, ресурсів, процесів, методик потрібних для створення й реалізації

Таблиця 2. Матриця функцій управління конкурентоспроможністю підприємства

Функція	Напрямок				
	Фінанси	Виробництво	Технологія	Персонал	Маркетинг
Планування	Обсяг фінансових ресурсів, їх ефективний розподіл	Розробка виробничої політики, планування виробничих ресурсів	Розробка проектів удосконалення технологічного процесу	Кадрове планування, розробка програм мотивації персоналу	Планування обсягу та асортименту продукції, каналів збуту
Організація	Побудова ефективної фінансової структури, організація фінансової роботи	Організація випуску продукції	Налагодження технічного і технологічного переозброєння і модернізації	Розробка оптимальної організаційної структури підприємства	Проведення маркетингова досліджень, моніторинг конкурентів
Мотивація	Використання матеріального та морального стимулювання працівників для формування мобілізуючого впливу і забезпечення зацікавленості персоналу в результатах діяльності підприємства, що дозволить отримати додаткові конкурентні переваги				
Контроль	Контроль за показниками ефективного використання фінресурсів	Перевірка відповідності продукції виробничим умовам	Облік витрат, контроль за джерелами фінансування	Кадровий облік персоналу, табельний облік робочого часу	Контроль за виконанням річних планів збуту

Джерело: розроблено автором за даними [1; 6; 13].

лізації умов, які, сприятимуть формуванню конкурентних переваг для підприємства у поточному чи майбутньому бізнес-середовищі.

Структурні складові системи управління конкурентоспроможністю підприємства наведено на рисунку 2.

Система управління конкурентоспроможністю повинна стосуватися всіх видів діяльності, що пов'язані зі створенням конкурентних переваг підприємства. Вона охоплює всі стадії життєвого циклу продукту і процеси, а саме [5]:

- виробництво чи надання послуг;
- планування й розроблення процесів;
- маркетинг і вивчення ринку;
- збут і продаж;
- контроль;
- технічну допомогу й обслуговування;
- монтаж і здачу в експлуатацію;
- утилізацію чи вторинне перероблення продукції після закінчення терміну її використання.

Основними напрямками системи управління конкурентоспроможністю підприємства є [1]:

1. Подолання (зниження) кількості деструктивних факторів впливу на рівень конкурентоспроможності підприємства.

2. Нарощування конкурентних переваг підприємства;

3. Забезпечення гнучкості управлінських рішень відповідно до умов конкуренції на певному ринку.

Система управління конкурентоспроможністю підприємства ототожнює багатофункціональну систему, що утворюється з комплексу взаємопов'язаних складових, що створюють певну цілісність. Структуру системи управління конкурентоспроможністю підприємства формують структурні елементи, раціональне використання яких сприяє результативному та ефективному здійсненню управлінських рішень у сфері господарської діяльності. Кожен з елементів системи, може розглядатися як міні-система, що включає системоутворюючі компоненти (рис. 3).

Комплексність передбачає забезпечення взаємозв'язку всіх елементів системи управління конкурентоспроможністю підприємства при ухваленні управлінських рішень та врахуванні змін як в окремих об'єктах управління, так і в кінцевих результатах всього підприємства [6].

Підґрунтям побудови системи конкурентоспроможності підприємства є інтегрований підхід до основних функцій управління планування, організації, мотивації та контролю.

У таблиці 2 у вигляді матриці представлено функції управління конкурентоспроможністю

підприємства в розрізі основних напрямів діяльності підприємства, що дозволяє більш детально описати процес отримання конкурентних переваг.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ:

Таким чином, у сучасних ринкових умовах посилення конкуренції, надмірного рівня ризику та невизначеності вітчизняних ринків необхідно вітчизняним підприємствам застосовувати не статичні, а стратегічні системи управління конкурентоспроможністю, що нададуть змогу:

- 1) удосконалити адаптацію системи управління на підприємствах;
- 2) збільшити якість управління конкурентоспроможністю;
- 3) підвищити довіру системи управління при впливі неконтрольованих факторів;
- 4) використання інваріантності системи до різних типів підприємств;
- 5) мобільність та гнучкість системи управління конкурентоспроможністю.

Література:

1. Балабанова Л.В. Управление конкурентоспособностью предприятий на основе маркетинга: монография / Л.В. Балабанова, А.В. Кривенко. — Донецк: ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2004. — 147 с.
2. Бондаренко Г.С. Управление конкурентоспособностью автотранспортного предприятия: автореф. дис. канд. экон. наук: спец. 08.06.02 "Предприемничество, менеджмент та маркетинг" / Г.С. Бондаренко. — Х., 2001. — 19 с.
3. Гавриш О.А. Принципы управления уровнем конкурентоспособности предприятий / О.А. Гавриш // Эффективная экономика. — 2013. — № 10 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1774>
4. Галелюк М.М. Система управления конкурентоспособностью машиностроительного предприятия / М.М. Галелюк // Вісник економічної науки України. — 2008. — № 2. — С. 15—21.
5. Дікань В.А. Управление конкурентоспособностью корпораций в Европе: підручник / В.А. Дікань, В.І. Савчук. — К.: Вид-во "Знання", 2004. — 207 с.
6. Жовновач Р.І. Системний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства / Р.І. Жовновач // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. — 2010. — Вип. 18 (1). — С. 344—351.
7. Клименко С.М. Управление конкурентоспособностью предприятия: навчальний

посібник / С.М. Клименко, Т.В. Омеляненко, Д.О. Барабась та ін. — К.: КНЕУ, 2008. — 520 с.

8. Кузьмін О.Є. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: підручник / О.Є. Кузьмін, Н.І. Горбаль. — Львів: Компакт-ЛВ, 2005. — 304 с.

9. Мансуров Р.Е. Об экономической сущности понятий "конкурентоспособность предприятия" и "управление конкурентоспособностью предприятия" / Р.Е. Мансуров // Маркетинг в России и за рубежом. — 2006. — № 2 (52). — С. 91—94.

10. Мних О.Б. Актуальні проблеми формування інтегрованої системи стратегічного управління розвитком підприємства / О.Б. Мних // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Сер.: "Логістика". — 2004. — № 499. — С. 196—203.

11. Портер М. Конкуренция / М. Портер. — [2-е изд., изм. и доп.]. — М.: Издательство: НОРМА-М, 2005. — 608 с.

12. Солов'янчик А.В. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємства ринку послуг / А.В. Солов'янчик // Управління розвитком. — 2015. — № 4. — С. 48—54.

13. Співак С.М. Системний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства / С.М. Співак // Матеріали XIX наукової конференції ТНТУ ім. І. Пулюя. — 2016. — С. 267—268.

14. Фещур Р.В. Управління розвитком машинобудівних підприємств / Р.В. Фещур, В.Ю. Самуляк // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. Політехніка". — № 624: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — Львів, 2008. — С. 100—109.

15. Фролова В.Ю. Системний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства / В.Ю. Фролова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2013. — № 2. — С. 98—102.

References:

1. Balabanova, L. V. (2004), *Upravlenie konkurentosposobnost'ju predpriyatij na osnove marketinga* [Managing the competitiveness of enterprises based on marketing], DonGUET them. M. Tugan-Baranovsky, Donetsk, Ukraine.

2. Bondarenko, G. S. (2001), "Managing the Competitiveness of a Motor Vehicle Enterprise", Ph.D. Thesis, Global economy, Kharkiv, Ukraine.

3. Gavrish, O. A. (2013), "Principles of managing the level of competitiveness of enterprises", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1774> (Accessed 2 Aug 2018).

4. Galleuk, M. M. (2008), "Competitiveness Management System of the Machine-Building Enterprise", *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, vol. 2, pp. 15—21.

5. Dikan, V. L. and Savchuk, V. I. (2004), *Upravlinnja konkurentospromozhnistju korporacij v Evropi* [Managing the Competitiveness of Corporations in Europe], Knowledge, Kyiv, Ukraine.

6. Zhovnovach, R. I. (2010), "System approach to enterprise competitiveness management", *Scientific works of the Kirovohrad National Technical University. Economic sciences*, vol. 18 (1), pp. 344—351.

7. Klymenko, S. M. (2008), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryemstva* [Managing the competitiveness of the enterprise], KNEU, Kyiv, Ukraine.

8. Kuzmin, O. E. (2005), *Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpryemstva* [Management of the international competitiveness of the enterprise], Compact-LW, Lviv, Ukraine.

9. Mansurov, R. E. (2006), "On the economic essence of the concepts of "enterprise competitiveness" and "enterprise competitiveness management"", *Marketing in Russia and Abroad*, vol. 2 (52), pp. 91—94.

10. Mnich, O. B. (2004), "Actual problems of forming an integrated system of strategic management of enterprise development", *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Ser.: "Logistics"*, vol. 499, pp. 196—203.

11. Porter, M. (2005), *Konkurentsia* [Competition], NORMA-M, Moscow, Russia.

12. Solovianchik, A. V. (2015), "Strategic management of the competitiveness of the enterprise services market", *Development management*, vol. 4, pp. 48—54.

13. Spivak, S. M. (2016), "System approach to enterprise competitiveness management", *Materialy XIX naukovoї konferentsii TNTU im. I. Puluiia* [Materials of the XIXth Scientific Conference TNTU them. I. Puluj], Ternopil, Ukraine, pp. 267—268.

14. Feschur, R. V. and Samulyak, V. Yu. (2008), "Management of the development of machine-building enterprises", *Bulletin of the National University "Lviv. Polytechnic". Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Issues*, vol. 624, pp. 100—109.

15. Frolova, V. Yu. (2013), "System approach to enterprise competitiveness management", *Bulletin of the Berdyansk University of Management and Business*, vol. 2, pp. 98—102.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2018 р.

УДК 316.4

Л. О. Чорна,

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, оподаткування та торговельного підприємництва, Вінницький інститут конструювання одягу і підприємництва, Україна

С. В. Кудлаєнко,

к. е. н., Хмельницький національний університет

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

L. Chorna,

Doctor of Economics, professor, head of department of taxation and finance businesses, private higher education institution "Vinnytsya Institute designing clothes and entrepreneurship"

S. Kudlaienko,

Applicant, Khmelnytskyi National University

SOCIAL POLICY OF UKRAINE: FEATURES AND DEVELOPMENT DIRECTIONS

Статтю присвячено характеристиці вітчизняної соціальної політики та окресленню напрямів її розвитку. Зокрема здійснено характеристику моделі соціальної політики України, визначено її сильні та слабкі сторони. Узагальнено наукові підходи до вдосконалення соціальної політики держави та запропоновано новітню модель, засновану на застосуванні концепції всебічного розвитку особистості.

The article is devoted to the national social policy characteristics and areas of its development outlining. In particular, described the model of Ukraine's social policy and determined its strengths and weaknesses. Generalized the scientific approaches to the improvement of the state social policy and proposed the new model, based on the application of the comprehensive personality development concept.

Ключові слова: соціальна політика, моделі соціальної політики, концептуальні засади.
Key words: social policy, models of social policy, concepts.

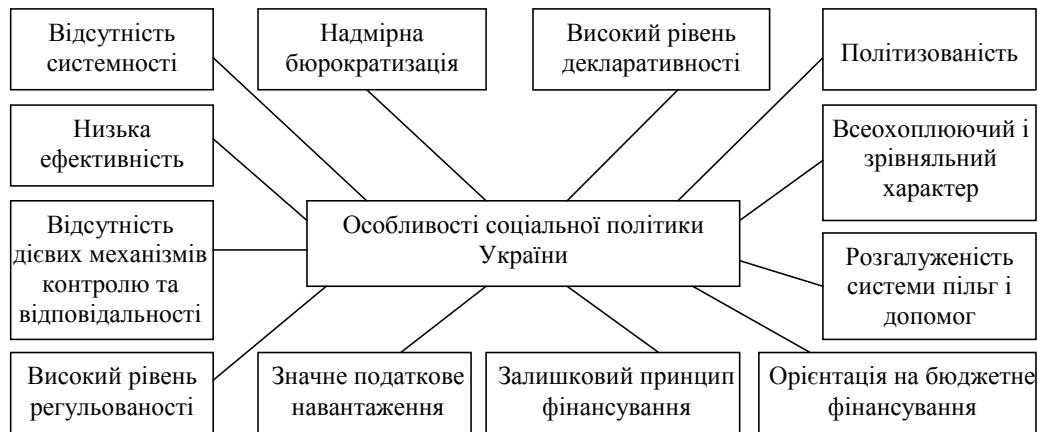
ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні застосовуються різноманітні варіації соціальних політик і, тим більше, методів їх реалізації. При цьому глобалізаційні тенденції накладають щораз більший відбиток на втілення тих чи інших ідей у державній соціальній політиці. Зокрема вільна циркуляція товарів, послуг і капіталів, злиття фінансових ринків та посилення міжнародних зв'язків нагострюють рівень відкритості національних економік, а отже, і рівень суперництва між державами в сфері можливостей соціального захисту населення. Значна диференціація показників якості життя та рівня соціального захисту індивідів активізує міграційні процеси, породжуючи, тим самим, цілий ряд негативних явищ і додаткових проблем в економічній сфері. Отже, посилення глобалізаційних тенденцій

ставить нові виклики перед державами і, зокрема, перед їх соціальною політикою, що, в свою чергу, вимагає пошуку нових варіацій моделей та методів її реалізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання формування нової моделі вітчизняної соціальної політики досліджувалося цілим рядом науковців, серед яких варто виокремити праці Н. Балтачєєвої, А. Михненко, Н. Мякушко, А. Щура тощо, а тому існує значна кількість поглядів на основні характеристики нової моделі соціальної політики для України. В цьому контексті особливого значення набуває узагальнення проведених досліджень та встановлення основних напрямів розвитку вітчизняної соціальної політики з урахуванням

Рис. 1. Специфічні особливості соціальної політики України

Джерело: авторська розробка.

викликів сучасного глобалізованого економічного простору та трансформаційних процесів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є встановлення особливостей вітчизняної соціальної політики та визначення основних напрямів і базових характеристик її нової моделі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перед кожною державою постає питання доцільності дотримання обраної моделі соціальної політики. Не виключенням є і Україна. При цьому дослідники сходяться на тому, що наявна на сьогодні вітчизняна модель соціальної політики "в чистому вигляді не належить до жодної з моделей світової практики" [1, с. 29]. При цьому вітчизняна модель соціальної політики має ряд особливостей, зумовлених як історичними передумовами її становлення, так і політичними вподобаннями правлячих кіл (рис. 1).

Протягом всього періоду існування України як незалежної держави формування соціальної політики здійснювалося без базування на якійсь визначеній методології, уривчасто і непослідовно. При цьому соціальна політика в Україні досить часто ставала заручником виборчих компаній, в силу чого окремі нововведення приймалися для здобуття підтримки електорату перед черговими виборами.

Наслідком такого підходу до формування соціальної політики стала ситуація, коли прийнята величезна кількість нормативних документів з регулювання соціальної сфери надзвичайно бюрократизує процеси соціального забезпечення населення і при цьому практично не існує механізмів реального контролю за дотри-

манням чинного законодавства. Як результат, значна частина норм і положень просто не виконується в силу недостатності необхідних ресурсів, халатності відповідних працівників, неობізнаності індивідів про їх права тощо. Так, вітчизняне законодавство декларує орієнтацію соціальної політики на захист соціальних прав і свобод індивідів, гарантуючи достатній рівень життя, можливості та умови для досягнення добробуту. Однак на практиці функціонує лише система "утримання", яка зовсім не дозволяє отримувачам різних видів соціальних виплат ані забезпечити собі достатній рівень життя, ані досягти добробуту. Окрім того, така система практично повністю позбавлена стимулюючого характеру — отримувачі соціальних виплат практично жодним чином не мотивуються до активізації діяльності з розбудови власного добробуту.

Таким чином, сучасний стан вітчизняного соціального розвитку є яскравим свідченням необхідності кардинальних змін у соціальній політиці. І тут постає питання: яким чином обрати найефективнішу модель соціальної політики саме для наявного етапу соціально-економічного розвитку? На це питання вітчизняні дослідники соціальної політики дають досить різні відповіді.

Так, за одним із тверджень, найбільш оптимальним варіантом для України є "впровадження позитивного досвіду скандинавських країн, передусім Швеції, що дасть змогу адаптувати українське суспільство до сучасної моделі управління та нарешті допоможе побудувати збалансовану, послідовну й логічну модель соціальної політики, яка б відповідала викликам та загрозам ХХІ ст." [2].

По суті, саме соціально-демократична модель соціальної політики на сьогодні втілюється в Україні, хоча, на жаль, лише декларатив-

Таблиця 1. Фактори зміцнення економіки за Стратегією "Європа-2020"

Фактор	Особливості забезпечення
Знання та інновації	Створення нових робочих місць, підвищення якості освіти, залучення молоді на ринок праці, сприяння максимально можливому застосуванню цифрових технологій та можливостей мережі Інтернет
Рациональне використання ресурсів та екологічна безпека	Зниження обсягів використання енергетичних ресурсів, переведення економіки на низький рівень споживання вуглеводневої сировини, збільшення джерел відновлювальної енергії, модернізація транспорту, зниження обсягів споживання ресурсів
Зайнятість населення та громадянська згода	Покращення умов для підприємництва, особливо для малого та середнього бізнесу, підвищення мобільності робочої сили, створення можливостей для отримання нових знань, кваліфікації і, таким чином, працевлаштування, зниження рівня бідності

Джерело: побудовано на основі [4].

но. Зокрема в Україні в кращих традиціях шведської моделі соціальної політики спостерігається активне втручання держави у перебіг економічних процесів, високий рівень податкового навантаження та державних видатків і, при цьому, лише декларується зменшення нерівності в доходах населення шляхом перерозподілу національного доходу, сприяння інноваційній діяльності, розвитку науки, освіти, охорони здоров'я, забезпечення високого рівня зайнятості, подолання бідності тощо. Звісно, частково всі ці декларативні положення виконуються, однак у таких обсягах, які зовсім не дозволяють говорити про будь-який розвиток. Тобто, хоча в Україні використовується модель соціальної політики, подібна до шведської, однак механізми її реалізації абсолютно недосконалі, що не дає можливості говорити про ефективність застосування вказаної моделі у вітчизняних реаліях.

В іншій праці [3] зустрічається обґрунтування необхідності розбудови в Україні ліберальної моделі соціальної політики, де за основу пропонується брати досвід окремих європейських країн. Однак у цьому контексті слід зауважити, що ефективність застосування такої моделі соціальної політики висока в умовах стійкого розвитку економіки або ж, як мінімум, стабільного функціонування. У вітчизняних же умовах, коли наявність кризових явищ у фінансово-економічній сфері супроводжується ще й зовнішньо-політичним конфліктом, веденням воєнних дій, окупацією частини територій, повне трансформування наявної соціальної політики на ліберальних засадах лише поглибить протиріччя в соціумі, призведе до наростання соціальної напруги і, як наслідок, ще більших кризових явищ.

Водночас, слід сказати, що базові засади ліберальної моделі соціальної політики, якими є зниження ролі держави у вирішенні соціальних проблем індивідів та надання їм якомога

більшої свободи у забезпеченні власного добробуту, повинні мати місце і у вітчизняній соціальній політиці. В той же час, спроби імплементації в Україні окремих засад ліберальної соціальної політики не набули широкої підтримки в масах, а отже, мають розроблятися спеціальні адаптивні механізми для полегшення процесів реформування соціальної сфери.

Окремі науковці взагалі пропонують відійти від класичних моделей соціальної політики, розробивши власну вітчизняну модель. Зокрема Н. Балтачєєва [1] говорить про необхідність формування моделі адресної соціальної політики, основними постулатами якої повинні стати наступні:

- диференційований підхід до соціального забезпечення населення;
- існування приватного ринку соціальних послуг нарівні з державним;
- перехід від соціальної підтримки до соціального страхування.

На нашу думку, в цьому випадку мова йде не так про нову модель соціальної політики, як про її концептуальні засади і принципи. З такої точки зору напрацювання автора видаються достатньо обґрунтованими. Окрім того, не позбавленим змісту є і твердження про необхідність розбудови власної моделі соціальної політики.

Як свідчить вітчизняний досвід, уривчаста і несистематична модернізація чи трансформація окремих аспектів соціальної політики жодним чином не підвищували її ефективність. Вказана діяльність лише призводила до нагромадження проблем і, при цьому, не лише у соціальній, але і в економічній сфері нашої держави. Отже, першочерговим завданням має стати саме формування концептуально нової моделі державної соціальної політики. При цьому, основне завдання — визначити базові засади нової моделі. Так, у будь-якому випадку доведеться застосувати ті підходи і методи, які вже

роками успішно застосовуються окремими країнами. До того ж, важливо забезпечити подальше застосування окремих історично укладених практик, хоча б і в адаптованому варіанті.

У країнах Європейського Союзу останнім часом все більше схилиються до необхідності забезпечувати сталий та всебічний розвиток населення за допомогою створення необхідних умов. При цьому однією з основних таких умов визнається зміцнення економіки, для чого у "Стратегії "Європа-2020" визначені декілька основних факторів (табл. 1).

Отже, країни ЄС, намагаючись модернізувати соціальну політику відповідно до вимог сьогодення, визначають основними напрямками змін три фактори: знання та інновації; раціональне використання ресурсів та екологічну безпеку; зайнятість населення і громадянську згоду. При цьому не встановлюються ніякі догми щодо методів і способів забезпечення ефективної дії визначених чинників.

Тобто у Європейському Союзі визначають лише концептуальні засади соціальної політики нового покоління, однак жодним чином не змушують держав-членів до застосування тієї чи іншої її моделі. Таким чином, державам забезпечується свобода вибору підходів, методів, способів і напрямів формування та реалізації соціальної політики в межах загальної концепції та з дотриманням визначених принципів.

Варто відзначити, що сьогодні існує значна кількість поглядів на основні характеристики нової моделі соціальної політики для України, проте всі вони мають спільні аспекти. Зокрема практично всі дослідники наголошують на необхідності:

- скорочення бідності;
- зміцнення позицій та ролі середнього класу;
- зміцнення конкурентоспроможності національної економіки на засадах інноваційної моделі розвитку;
- реалізації ефективної державної антикорупційної політики;
- випереджального зростання рівня доходів громадян у порівнянні з рівнем інфляції;
- модернізації системи освіти;
- скорочення кількості пільг;
- підвищення рівня зайнятості населення;
- запобігання міграції за кордон кваліфікованих кадрів;
- забезпечення основних соціальних стандартів та соціальної захищеності вразливих верств населення;
- поширення волонтерського руху тощо.

Тобто вже з цього переліку характеристик можна зробити висновок про надзвичайну складність їх одночасного досягнення, адже вони передбачають одночасне покращення стандартів і населення, і економіки. А цього на практиці досягти досить складно, особливо у короткостроковому періоді і, особливо, враховуючи той стан соціально-економічного розвитку, яким характеризується Україна. Адже скорочення бідності веде за собою зростання державних видатків на соціальну сферу, а розвиток економіки передбачає, навпаки, скорочення обсягів державних видатків. Саме тому настільки важливим на сьогодні видається концептуальний підхід до обґрунтування нової моделі державної соціальної політики у нашій державі і її основних концептів.

Окрім базових характеристик, у наукових колах пропонують до нової моделі соціальної політики включати механізми адресності соціальних виплат, розширення інфраструктури соціальних послуг, передачі частини повноважень соціального захисту населення на регіональний рівень, формування нових суб'єктів надання соціальних послуг, у т. ч. недержавних, із передачею їм частини функцій, недискримінаційної орієнтації соціальних послуг на найвразливіші верстви населення, зниження адміністративних витрат системи соціального захисту населення, розробки стандартів соціальних послуг [5, с. 294].

Таким чином, нова вітчизняна соціальна політика, базуючись на концепції всебічного розвитку особистості, має спрямовуватися на створення індивідам всіх необхідних умов та надання можливостей задля індивідуального розвитку. Основні концепти такої моделі пропонуємо поділяти на три основних групи:

- соціального спрямування;
- економічного спрямування;
- загального спрямування.

Звісно, цей поділ є дещо умовним, оскільки всі рішення в контексті соціальної політики завжди мають двоякий ефект — і економічний, і соціальний. Однак в такому випадку мається на увазі, що до базових характеристик моделі соціальної політики економічного спрямування відносяться всі ті характеристики, які визначаються в межах економічної політики держави. Водночас до характеристик соціального спрямування належать ті з них, які, в першу чергу, визначають основи соціального обслуговування і соціальних відносин.

Що стосується групи характеристик пропонуваної моделі соціальної політики загального спрямування, то сюди, з нашої точки зору,

мають відноситися всі ті основні засади, на яких мають базуватися процеси формування та реалізації соціальної політики.

За кожною з наведених груп пропонуємо ряд характеристик, що мають стати базовими засадами вітчизняної соціальної політики. Зокрема в напрямі соціального спрямування необхідно забезпечити:

— деінституціоналізацію соціального обслуговування;

— доступність, гнучкість, диференційованість і стимулюючий характер соціального обслуговування;

— суттєве скорочення переліку пільг, допомог, соціальних виплат тощо;

— розвиток активності і особистої відповідальності індивідів.

Що стосується характеристик пропонованої моделі державної соціальної політики, які мають економічне спрямування, то до них вважаємо за необхідне віднести:

— боротьбу з бідністю за допомогою економічних методів;

— оптимізацію державних видатків;

— ефективну протидію корупції;

— створення і розвиток ринку соціальних послуг.

Група характеристик загального спрямування повинна бути орієнтована на те, щоб забезпечити максимальну контрольованість, прозорість та ефективність процесів формування та реалізації державної соціальної політики. Саме тому в цьому напрямі основними концептами нової соціальної політики України мають стати наступні:

— базування на інформаційних та інноваційних технологіях;

— забезпечення відповідальності розпорядників бюджетних коштів;

— функціонування системи всебічного контролю;

— базування на засадах ефективності.

У цілому ж, якщо порівнювати засади пропонованої моделі соціальної політики із найбільш поширеними її типами, які застосовуються різними державами, то можемо сказати, що вона втілює окремі положення ліберальної та соціально-демократичної моделей. Зокрема від ліберальної моделі вважаємо за необхідне перейняти підхід щодо значного обмеження чисельності пільгових категорій населення та різних видів соціальних допомог і виплат, а від соціально-демократичної — залишити в силі наявність рівних можливостей у індивідів щодо отримання освіти, кваліфікації, роботи тощо.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціальна політика, яка практикується в нашій державі, характеризується рядом специфічних особливостей, багато з яких абсолютно не відповідають вимогам сьогодення та запитам і потребам суспільства. Саме тому першочерговим завданням є розбудова новітньої моделі соціальної політики, яка б, базуючись на оновлених концептуальних засадах, стимулювала активний суспільний розвиток. Зокрема, необхідно базувати вітчизняну соціальну політику на застосуванні концепції всебічного розвитку особистості, яка передбачає забезпечення всіх необхідних умов і створення максимального переліку можливостей задля всебічного розвитку індивідів.

Література:

1. Балтачєєва Н. Напрями системної трансформації ісоціальної політики в Україні. Економіст. — 2012. — № 8. — С. 29—32.

2. Михненко А., Щур А. Світові моделі соціальної політики: уроки для України // Вісник Національної академії державного управління. Соціальна і гуманітарна політика. — 2011. — № 2 (31). — С. 219—227.

3. Мякушко Н. Соціальна політика в умовах глобалізації: регіональний та національний досвід. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.vmurol.com.ua/upload/publikatsii/nauka/Socpolitika_v_umovah_globalizaciyi.pdf

4. Стратегія "Європа-2020" // Євробіюлетень. — 2010. — № 4. — С. 16.

5. Шишкин С.В. Экономикасоциальнойсферы. — М.: ГУ ВШЭ, 2004. — 367 с.

References:

1. Baltacheieva, N. (2012), "Directions of the systemic transformation of social policy in Ukraine", *Ekonomist*, vol. 8, pp. 29—32.

2. Mykhnenko, A. and Schur, A. (2011), "World models of social policy: lessons for Ukraine", *Sotsial'na i humanitarna polityka*, vol. 2 (31), pp. 219—227.

3. Miakushko, N. (2018), "Social policy in the conditions of globalization: regional and national experience", available at: http://www.vmurol.com.ua/upload/publikatsii/nauka/Socpolitika_v_umovah_globalizaciyi.pdf (Accessed 30 Aug 2018).

4. European Union in Ukraine (2010), "Strategy "Europe 2020"", *Yevrobiuletень*, vol. 4, p. 16.

5. Shyshkyn, S.V. (2004), *Ekonomykaso-tsyal'nojsfery* [Economics of the social sphere], HU VShE, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2018 р.

УДК 330.142.212

О. М. Гайдаржийська,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, Національний авіаційний університет

О. В. Костюнік,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту, Національний авіаційний університет

О. П. Кашук,

студентка, Національний авіаційний університет

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО СТРАТЕГІЧНОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

О. Haydarzhiyska,

PhD in economics, associate professor of finance, accounting and audit, National Aviation University

O. Kostyunik,

PhD in economics, associate professor of finance, accounting and audit, National Aviation University

O. Kaschuk,

student, National Aviation University

THE ESSENCE OF THE EQUITY AND THE FEATURES OF ITS STRATEGIC ACCOUNTING

Статтю присвячено дослідженню поняття "власний капітал підприємства" через розгляд його функцій та понятійного апарату. У статті виокремлено головні характеристики власного капіталу, розглянуто його складові елементи та джерела утворення, досліджено економічну сутність власного капіталу.

Вивчено теоретичні принципи функціонування категорії "власний капітал" на підприємствах України. Розглянуто базові засади організації його обліку на промисловому підприємстві. Розкрито необхідність проведення на підприємстві системного аналізу власного капіталу. Визначено принципову послідовність проведення аналізу власного капіталу на підприємстві.

У статті розглянуто джерела формування власного капіталу на підприємстві. Розкрито особливості формування окремих складових власного капіталу. Обґрунтовано основні джерела як внутрішнього фінансування, так і зовнішнього. Проведено аналіз структури власного капіталу. Досліджено природу власного капіталу через функції, які він виконує на підприємстві.

Узагальнено теоретичні засади формування власних фінансових ресурсів підприємства, що забезпечують його майбутній розвиток. Виявлено проблеми формування власного капіталу на підприємстві та надано пропозиції щодо їх удосконалення.

This article is devoted to the defining of the meaning of "capital of the company". Its functions, the main characteristics of equity capital, components and sources are reviewed.

In the article described the sources of the equity in the company. Analysed the features of formation of separate component of equity. Characterized the basic funding sources both internal and external. Analysed the structure of equity. Described the nature of equity through the functions that it performs at the company.

The article analyzes the economic essence of equity capital. The theoretical principles of functioning of the category "equity capital" at the Ukrainian enterprises are studied. The basic principles of organization of its accounting at the industrial enterprise are considered. The necessity of carrying out system analysis of own capital in the enterprise is revealed. The basic sequence of the analysis of the equity capital at the industrial enterprise is determined.

Generalized the theoretical basis of forming of own financial resources to ensure its future development. Found the problems of formation of equity in the company and submitted proposals for their improvement.

Ключові слова: власний капітал, облік власного капіталу, аналіз власного капіталу.

Key words: equity capital, equity accounting, equity analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток ринкових відносин в Україні зумовлює характер діяльності підприємств, умов їх функціонування на ринку. Тому підприємствам

для того, щоб вижити, необхідно правильно визначати свою стратегію та тактику поведінки на ринку та систематично проводити управління діяльністю підприємства з метою підвищення

ефективності діяльності та отримання прибутку. Така трансформація економіки докорінно змінила умови функціонування суб'єктів господарювання, що призвело до виникнення проблем, пов'язаних із забезпеченням стабільності та стійкості підприємств.

Капітал є однією з основних економічних категорій, які характеризують діяльність будь-якого підприємства. Тому управління власним капіталом є важливим завданням загальної системи управління господарською діяльністю підприємства. Капітал є досить багатогранною категорією, оскільки може виступати у різноманітних формах. Основою стійкого росту та фінансової стабільності кожного підприємства виступає власний капітал, а основним джерелом, де зберігається та систематизується необхідна інформація, є бухгалтерський облік. Питання обліку та відображення у звітності власного капіталу на сучасному етапі розвитку ринкової економіки відносяться до найбільш важливих економічних проблем, дозволяючи внутрішнім і зовнішнім користувачам бухгалтерської звітності визначити фінансові можливості підприємства на короткостроковий період та довгострокову перспективу. Ця проблема загострюється у зв'язку з відсутністю чіткого та однозначного визначення поняття "власний капітал".

Актуальність даної теми обумовлена тим, що з переходом до ринкових відносин та зміною форми власності перед більшістю підприємств надзвичайно актуальною проблемою стала організація обліку власного капіталу. Проблема полягає в тому, що власний капітал виступає не лише як одне з джерел фінансових ресурсів підприємства, а й служить індикатором того, хто і в якій мірі є власником цього підприємства, а отже, хто і наскільки може впливати на процес прийняття стратегічних управлінських рішень. Останній аспект набуває значної ваги у зв'язку з необхідністю реструктуризації більшості підприємств, що в багатьох випадках означає зміну власників, або зміну структури власників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Економічну сутність капіталу в цілому та власного капіталу зокрема вивчали і вивчають багато зарубіжних та вітчизняних вчених, а саме: В.В. Бланк, К. Маркс, А. Сміт, Д. Рікардо, П. Самуельсон, Ж.Б. Сей, Ж. Тюрго, В.Я. Соколов, Ф.Ф. Бутинець, В.В. Сопко, С.Ф. Голов, Г.Г. Кірейцев, В.М. Івахненко та багато інших.

Проблеми обліку й аналізу формування та змін власного капіталу досліджуються в працях провідних вчених-економістів. Серед іноземних учених, які здійснили внесок в удосконалення обліку власного капіталу на різних історичних етапах, слід назвати таких: Ж. Андре, Н. де Анастасіо, В.Е. Ануфрієв, Л. Батардон, Ф. Беста,

П. Герстнер, Ж.Б. Дюмарше, Н.А. Литньова, Ф. Лайтнер, М.Ю. Медведєв, Л. Пачолі, В. Рігер, Ж. Ришар. Із вітчизняних науковців слід згадати таких: М.Д. Алексеєнко, Ф.Ф. Бутинець, М.М. Мосійчук, Н.Д. Прокопенко, Ф.Є. Поклонський, С.В. Пітель, Н.М. Ткаченко, В.В. Сопко та ін.

Незважаючи на значні здобутки та напрацювання вчених світової та вітчизняної наукової думки, залишаються невирішеними та дискусійними багато проблем, зокрема: не сформовано єдиної думки щодо сутності, складу та структури власного капіталу. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Високо оцінюючи напруження науковців та експертів, варто зауважити, що подальшого дослідження вимагає низка питань, пов'язаних з визначенням економічно-правового аспекту сутності та структури власного капіталу як об'єкта обліку та аналізу в сучасних умовах господарювання шляхом узагальнення та систематизації поглядів науковців.

МЕТА СТАТТІ

Головною метою цієї роботи є дослідження теоретичних та практичних особливостей організації та методики обліку і аналізу власного капіталу в системі управління підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Питання сутності власного капіталу повсякчас вважалося найскладнішим, тому воно знаходилося під прицілом представників багатьох напрямків і шкіл економічної теорії. З підвищенням рівня економічного розвитку, змінювалось й трактування науковцями поняття "власного капіталу". Вперше в історії власний капітал як об'єкт обліку був розглянутий в 1491 році в Італії. Тоді власний капітал визначали як особистий засіб власника, що перебував у його власності, який вкладався ним у підприємство і отримувався ним в процесі підприємницької діяльності. Для відображення в обліку інформації про власний капітал було створено відповідний рахунок з назвою "капітал", який разом з рахунками, на яких відображались результати діяльності використовувався для визначення прибутків і збитків підприємства. За дебетом рахунку "капітал" відображались активи підприємства, а за кредитом — джерела їх створення, тобто пасиви.

З часом тлумачення сутності власного капіталу змінювалось, але не суттєво. Залежно від рівня розвитку науки, представники економічних вчень наділяли поняття "власний капітал" своїм значенням. Під власним капіталом розуміли:

- вартість, що призводить до створення додаткової вартості;
- сукупність засобів виробництва та матеріальних благ;

— майнові та грошові цінності, що використовувались для створення торговельного чи промислового підприємства;

— блага та ресурси, вироблені в державі, які вона розподіляє для задоволення суспільних потреб;

— сума матеріальних цінностей, що були вкладені у підприємство для отримання прибутку та багато інших.

Для цілей економіки поняття капіталу трактується з двох сторін. З однієї сторони, під капіталом підприємства розуміють сумарну вартість засобів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, що інвестовані у формування активів підприємства. При цьому важливим є напрямок вкладення засобів. З іншого боку, розглядаючи джерела фінансування, можна зазначити, що капітал є можливістю і сукупністю форм мобілізації фінансових ресурсів з метою отримання прибутку.

Виникнення терміну "власний капітал" в економічній теорії має об'єктивний характер, у фундаменті якого лежить узагальнення багаторічної практики. Історичний аналіз цього терміну вказує на глибинний генезис і широту шляхів трактування власного капіталу як економічної категорії. Серед науковців не існує єдності щодо трактування поняття "власний капітал". Проте в загальному виразі, власний капітал виражає вартість власних засобів підприємства, які належать йому на правах власності і використовуються ним для формування його активів.

Власний капітал є однією з найбільш використовуваних категорій в економіці. Як джерело створення та основа розвитку підприємства, у процесі свого функціонування власний капітал забезпечує інтереси засновників та держави. Кожна організація, яка здійснює комерційну діяльність повинна мати визначений капітал, що представляє собою сукупність матеріальних цінностей і коштів, фінансових вкладень і витрат на придбання прав і привілеїв, необхідних для здійснення його господарської діяльності.

Категорія власний капітал часто асоціюється з категорією "власність".

Власний капітал є джерелом формування активів підприємства та гарантією захищеності прав його власників. Загалом, на думку науковців, власний капітал можна трактувати в трьох аспектах:

- 1) економічному аспекті — вартість, що додає додаткову вартість;
- 2) юридичному аспекті — атрибут відносин власності;
- 3) обліковому аспекті — джерело формування активів суб'єкта господарювання.

Юридичне значення капіталу полягає передусім в тому, що його розмір визначає межі мінімальної матеріальної відповідальності, які суб'єкт господарювання несе за своїми зобов'язаннями. Економічна роль власного капіталу

полягає в забезпеченні підприємства власними фінансовими ресурсами, необхідними як для початку, так і для продовження реальної господарської діяльності.

Власний капітал, як об'єкт обліку — це власні джерела підприємства, які без визначення терміну повернення внесені засновниками — фізичними або юридичними особами або залишені ними (засновниками) на підприємстві з прибутку після оподаткування. В Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" власний капітал визначається як частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань. Згідно з таким визначенням власного капіталу, можна зробити, що в момент створення підприємства його власний (стартовий) капітал втілюється в активах, інвестованих засновниками і оцінюється за вартістю майна підприємства.

Розглядаючи економічну сутність капіталу підприємства, доцільно відзначити його основні характеристики, які вказують на вагомe значення капіталу у виробничо-господарській діяльності підприємства:

— капітал підприємства є основним чинником виробництва. У системі факторів виробництва (капітал, земля, праця) капіталу належить пріоритетна роль, тому що він поєднує усі фактори в єдиний виробничий комплекс;

— власний капітал характеризує фінансові ресурси підприємства, що приносять дохід. У даному випадку він може виступати ізольовано від виробничого фактора у формі інвестованого капіталу;

— власний капітал є головним джерелом формування добробуту його власників;

— власний капітал підприємства є головним вимірником його ринкової вартості. У цій якості виступає насамперед власний капітал підприємства, що визначає обсяг його чистих активів. У сукупності з іншими факторами — формує базу оцінки ринкової вартості підприємства;

— динаміка власного капіталу підприємства є найважливішим показником рівня ефективності його господарської діяльності.

Здатність власного капіталу до самозростання високими темпами характеризує високий рівень формування й ефективний розподіл прибутку підприємства, його здатність підтримувати фінансову рівновагу за рахунок внутрішніх джерел.

Основними складовими власного капіталу є зареєстрований (статутний) капітал, додатковий капітал, капітал у дооцінках, резервний капітал, нерозподілений прибуток (збиток), неоплачений та вилучений капітал. Відомості про розміри статутного і резервного капіталу містяться у статуті підприємства. Показник власного капіталу є одним з головних індикаторів кредитоспроможності підприємства. Власний капітал є одним із найважливіших показників, що викорис-

Таблиця 1. Визначення поняття "власний капітал"

Автор	Визначення
І.О. Бланк	Характеризує власний капітал як загальну вартість коштів у грошовій, матеріальній та нематеріальній формах, інвестованих у формування його активів
М. Т. Білуха	Власний капітал визначається вартістю майна суб'єкта господарювання, тобто чистими активами (різниця між вартістю майна і позиковим капіталом), і складається зі статутного, додаткового й резервного капіталу, нерозподіленого прибутку та цільових (спеціальних) фондів
Ф.Ф. Бутинець	Власний капітал – загальна вартість засобів підприємства, які належать йому на правах власності та використовуються ним для формування його активів
О.Й. Вівчар	Власний капітал – сукупність власних фінансових ресурсів підприємства, відображена в першому розділі пасиву бухгалтерського балансу, що знаходиться в електронній (статутний капітал, додатковий капітал, резервний фонд) та нефондовій (нерозподілений прибуток) формах, і належить йому на правах власності, господарського ведення і повного розпорядження
С.Ф. Голов	Власний капітал формується акціями, тобто коштами інвесторів (власників) в обмін на реалізовані їм акції
Т.А. Городня	Власний капітал – нагромадження шляхом збереження запасу економічних благ у формі грошових коштів та реальних капітальних товарів, що залучається його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і чинник виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язане з чинниками часу, ризику і ліквідності
В.В. Сопко	Власний капітал – це власні джерела підприємства, які без визначення строку проведення внесени засновниками або залишені ними на підприємстві з уже оподаткованого прибутку
О.О. Терещенко	Власний капітал – сальдо між загальною сумою активів та позиковим капіталом
Н.В. Чебанова, Ю.А. Василенко	Власний капітал – власні джерела фінансування підприємства, які без зазначення строку повернення внесени його засновниками (учасниками), або суми реінвестованого чистого прибутку, нагромаджені протягом строку існування підприємства, а також дарчий капітал
Н.М. Ткаченко	Власний капітал – це власні джерела підприємства, які без визначення строку повернення внесени засновниками або залишені ними на підприємстві з оподаткованого прибутку

туються при оцінці фінансового стану підприємства. Він виконує такі функції:

1) функція заснування та введення в дію підприємства: власний капітал у частині статутного є фінансовою основою для запуску в дію нового суб'єкта господарювання;

2) функція відповідальності та гарантії: як уже було зазначено, статутний капітал є свого роду кредитним забезпеченням для кредиторів підприємства;

3) захисна функція: показує, яке значення має власний капітал для власників. Чим більший власний капітал, тим краще захищеним є підприємство від впливу загрозливих для його існування факторів;

4) функція фінансування та забезпечення ліквідності: внесками у власний капітал, разом зі спорудами, обладнанням, цінними паперами та іншими матеріальними цінностями, можуть бути грошові кошти;

5) база для нарахування дивідендів і розподілу майна: одержаний протягом року прибуток або розподіляється та виплачується власникам корпоративних прав у вигляді дивідендів, або тезаврується (спрямовується на збільшення статутного чи резервного капіталу);

6) функція управління та контролю: згідно із законодавством власники підприємства можуть брати участь в його управлінні;

7) рекламна (репрезентативна) функція: солідний статутний капітал (власний капітал) підприємства створює підґрунтя для довіри до нього не тільки з боку інвесторів, а й з боку постачальників факторів виробництва і споживачів готової продукції.

Серед вчених-обліковців немає єдиного визначення власного капіталу, у зв'язку з чим потрібно уточнити це поняття. У таблиці 1 наведено типові підходи щодо визначення власного капіталу.

Таким чином, проаналізувавши підходи різних авторів щодо трактування сутності поняття "власний капітал", можна надати таке визначення цього терміну: власний капітал — сукупність фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, що належать йому на правах власності та були створені за рахунок коштів власників підприємства або у результаті його ефективного господарювання, наявність яких забезпечує фінансову стійкість підприємства, тобто можливість та безперервність господарської діяльності та зниження його фінансового ризику.

Таким чином, проаналізувавши підходи різних авторів щодо трактування сутності поняття "власний капітал", можна надати таке визначення цього терміну: власний капітал — сукупність фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, що належать йому на правах власності та були створені за рахунок коштів власників підприємства або у результаті його ефективного господарювання, наявність яких забезпечує фінансову стійкість підприємства, тобто можливість та безперервність господарської діяльності та зниження його фінансового ризику.

Також з'ясовано, що в теперішніх умовах залишаються невирішеними проблеми методики обліку власного капіталу, зокрема, застосування елементів методу бухгалтерського обліку при обліку власного капіталу. Ці елементи методу

бухгалтерського обліку поширюються на всі об'єкти бухгалтерського обліку:

1. Документування (завдяки наявності документування операцій з власним капіталом забезпечується суцільне і безперервне спостереження за ними).

2. Інвентаризація (завдяки інвентаризації перевіряється наявність власного капіталу на підприємстві).

3. Оцінка (завдяки оцінці визначається загальний розмір наявних на підприємстві активів, що належать підприємству).

4. Рахунки (завдяки рахункам узагальнюється інформація про формування, зміни та використання власного капіталу підприємства).

5. Подвійний запис (завдяки подвійному запису відображається подвійний характер бухгалтерського обліку, пов'язаний з формуванням, змінами та використанням власного капіталу, він зумовлений необхідністю взаємопов'язаного відображення економічних явищ на рахунках бухгалтерського обліку).

6. Баланс (завдяки балансу узагальнюються та групуються господарські записи про власний капітал підприємства на певну звітну дату).

7. Звітність (Завдяки фінансовій звітності характеризується не тільки формування, але й зміни та використання власного капіталу в аналітичних розрізах, що забезпечує отримання інформації для потреб управління, аналізу і контролю господарської діяльності підприємства).

Методичні прийоми бухгалтерського обліку власного капіталу взаємопов'язані, доповнюють один одного і в сукупності становлять єдине ціле — метод бухгалтерського обліку. За умови використання цих елементів методу бухгалтерського обліку власникам та іншим суб'єктам для управління, аналізу і контролю господарської діяльності підприємства надається інформація, яку управлінський персонал може використати з метою вирішення основних завдань бухгалтерського обліку: забезпечення збереження майна власника, визначення і розподілу прибутку, надання інформації для управління. Використання цих елементів методу бухгалтерського обліку дозволить підвищити ефективність застосування методики обліку власного капіталу [3, с. 286—287].

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Таким чином, капітал є основою фінансово — господарської діяльності всього підприємства і джерелом фінансування діяльності підприємства. Саме володіння ним дає права власникам на прийняття управлінських рішень та досягнення мети, і саме від ефективності управління капіталом залежить рентабельність і

стабільність функціонування підприємства. Задля ефективного та інтенсивного використання джерел фінансування підприємств у сучасних умовах господарювання необхідно більш зважено підійти до процесу формування обліково — аналітичної інформації про раціональність та повноту використання власних джерел фінансування у фінансово-господарській діяльності. Дослідження теоретичних та практичних особливостей обліку та аналізу власного капіталу в системі управління підприємствами України потребують поглибленої уваги.

Література:

1. Катан Л.І. Фінансові ресурси підприємства та особливості їх формування / Л.І. Катан // Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. — 2014. — № 6. — С. 38—44.

2. Горбатенко А. А. Особливості формування власних фінансових ресурсів підприємств в Україні // Економічний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди. — 2010. — Випуск № 15/1. — С. 195—201.

3. Ксьондз С. М. Формування власного капіталу на вітчизняних підприємствах / С.М. Ксьондз // Вісник Хмельницького національного університету. — 2014. — № 4. — С. 131—134.

4. Сук Л.К. Фінансовий облік: навч. посіб. / Л.К. Сук, П.Л. Сук. — К.: Знання, 2012. — 647 с.

5. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних закладів / Ф.Ф. Бутинець — 8-ме вид., доп. і перероб. — Житомир: ПП "Рута", 2009. — 912 с.

References:

1. Katan, L.I. (2014), "Financial resources of the company and especially their formation", *Vicnyk Dnipropetrovsk'koho derzhavnoho aharno-ekonomichnoho univertsytetu*, vol. 6, pp. 38—44.

2. Gorbatenko, A.A. (2010), "Features of formation of own funds of enterprises in Ukraine", *Ekonomichnyj vicnyk Pereiaslav-Khmel'nyts'koho DPU imeni Hryhoriia Skovorody*, vol. 15/1, pp. 195—201.

3. Ksendzov, S.M. (2014), "Formation of equity capital to domestic enterprises", *Herald of Khmelnytsky National University*, vol. 4, pp. 131—134.

4. Suk, L.K. (2012), *Finansovii oblic [Financial Accounting]*, Knowledge, Kyiv, Ukraine.

5. Butynets, F.F. (2009), *Buhhaltec'kyj finansovij oblik: pidruchnyk dlia studentiv spetsial'nosti "Oblik i audyt" vyschyx navchal'nyx zakladiv [Accounting: a textbook for students majoring in "Accounting and Auditing" higher education institutions]*, Ruta, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2018 р.

УДК 657.1

І. Я. Максименко,

к. е. н., доцент кафедри обліку та оподаткування,

Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя

В. А. Соболю,

магістрантка 6 курсу, Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя

НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ: СУТНІСТЬ, ВИЗНАННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ В ЗДІЙСНЕННІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

I. Maksymenko,

cand. sc. (econ.), assistant professor of department of "Accounting and taxation" Zaporozhye National Technical University

V. Sobol,

master, the 6th course, Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhya

ESSENCE, RECOGNITION AND CLASSIFICATION IN IMPLEMENTATION OF MANAGEMENT ACTIVITIES

Досліджено основні підходи до визначення поняття нематеріальні активи як об'єкти бухгалтерського обліку. Згідно із п. 4 П(С)БО 8 немонетарний актив це актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований. Аналогічне тлумачення міститься й у п. 8 МСБО 38 "Нематеріальні активи". Наведено критерії відповідності визначення та визнання нематеріальних активів.

Доведено, що правильна ідентифікація нематеріальних активів і їх зарахування до належних облікових груп є принциповим як для потреб бухгалтерського, так і податкового обліку. Визначено, що ведення обліку об'єктів нематеріальних активів здійснюється за групами. Сформовано, що при формуванні первинної вартості нематеріальних активів неабияку роль відіграють супутні витрати.

Визначено, що саме облікове відображення нематеріальних активів дозволяє зробити управління більш ефективним. На підставі дослідження класифікації нематеріальних активів зроблено висновок, що в процесі обліково-аналітичного відображення саме нематеріальні активи потрібно розглядати всебічно, з урахуванням усіх можливих варіантів їх формування та використання. Обґрунтовано, що ефективний механізм управління нематеріальними активами підприємства дає змогу в повному обсязі реалізувати цілі та завдання, які стоять перед підприємством.

The main approaches to the definition of the concept of intangible assets as objects of accounting are investigated. According to item 4 Provision (standard) of accounting 8, a non-monetary asset is an asset that is non-material and can be identified. A similar interpretation is also contained in paragraph 8 of IAS 38, Intangible Assets. The criteria for determining the recognition and recognition of intangible assets are presented.

It is proved that the correct identification of non-targets and their enrollment into the appropriate accounting groups is fundamental both for accounting and tax accounting purposes. It is determined that the accounting of objects of intangible assets is carried out in groups.

It is formed that in the formation of the initial value of intangible assets plays an important role in the accompanying costs.

It is determined that it is the accounting display of intangible assets that allows management to be more effective. Based on the study of the classification of intangible assets, it was concluded that in the process of accounting and analytical mapping it is intangible assets that need to be considered comprehensively, taking into account all possible options for their formation and use.

It is substantiated that an effective mechanism of management of intangible assets of an enterprise enables to fully realize the goals and tasks facing the enterprise.

Ключові слова: вартість, визнання, класифікація, можливість ідентифікації, нематеріальні активи, немонетарність, облікове відображення, оцінка.

Key words: cost, recognition, classification, identification, intangible assets, nonmonetary, accounting reflection, valuation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Нематеріальні активи однією із найменш досліджених категорій бухгалтерського об-

ліку, що пов'язано із специфічними властивостями економічної природи та особливостями вартісної оцінки їх. Проте нематеріальні активи, якими володіють підприємства, — це основні чинники інноваційного розвитку та конкурентоздатності на ринку.

Таблиця 1. Критерії відповідності визначення та визнання нематеріальних активів

критерії відповідності визначення нематеріальних активів	критерії визнання нематеріальних активів
немонетарність	існування ймовірності одержання економічних вигод від використання активу
відсутність фізичної субстанції	можливість достовірного визначення вартості
можливість ідентифікації	
підконтрольність	

Саме облікове відображення нематеріальних активів дозволяє зробити управління нематеріальних активів більш ефективним. Облік нематеріальних активів забезпечує надходження інформації щодо наявності та руху нематеріальних активів на підприємстві. Тобто ефективне облікове відображення нематеріальних активів в управлінні — це запорука фінансового успіху підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням обліку нематеріальних активів присвячено цілу низку праць вітчизняних науковців, серед яких слід відзначити П. Атамас,

О. Голенко, А. Жилкін, А. Ловінська, Р.Т. Джога, С.В. Свірко, А.М. Сінельник та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є висвітлення підходів до визнання, класифікації та ідентифікації нематеріальних активів та вивчення економічної сутності проблеми побудови обліково-аналітичного забезпечення управління нематеріальними активами з метою вдосконалення управлінського обліку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно із п. 4 П(С)БО 8 немонетарний актив це актив, який не має матеріальної форми та

Таблиця 2. Класифікація нематеріальних активів

№	Найменування групи НМА	Об'єкти, що входять до складу групи НМА	Номер групи згідно з пп. 145.1.1 ПКУ	Код субрахунку
1	Права користування природними ресурсами	Право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо	група 1	121
2	Права користування майном	Право користування земельною ділянкою відповідно до земельного законодавства, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо	група 2	122
3	Права на комерційні позначення	Права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо, окрім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	група 3	123
4	Права на об'єкти промислової власності	Право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо, окрім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	група 4	124
5	Авторське право та суміжні з ним права	Право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо, окрім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	група 5	125
6	Інші нематеріальні активи	Право на провадження діяльності, використання економічних й інших привілеїв тощо	група 6	126

Таблиця 3. Порядок формування первинної вартості нематеріальних активів

№	Спосіб надходження на підприємство	Первинна вартість (фактична собівартість) нематеріальних активів	Норма П(С)БО 8
1	Придбання за кошти	Ціна (вартість) придбання (окрім отриманих торговельних знижок), мита, непрямих податків, що не підлягають відшкодуванню, та інших витрат, безпосередньо пов'язаних із його придбанням та доведенням до стану, у якому він придатний для використання за призначенням	п. 11
2	Обмін на подібний об'єкт	Залишкова вартість переданого нематеріального активу. Якщо залишкова вартість переданого об'єкта перевищує його справедливую вартість, первісною вартістю нематеріального активу, отриманого в обмін на подібний об'єкт, є його справедлива вартість	п. 12
3	Обмін (або частковий обмін) на неподібний актив	Справедлива вартість переданого немонетарного активу, збільшена (зменшена) на суму коштів чи їх еквівалентів, що була передана (отримана) під час обміну	п. 12
4	Безоплатне отримання	Справедлива вартість на дату отримання з урахуванням додаткових витрат, пов'язаних із отриманням і доведенням до стану, у якому об'єкт придатний для використання за призначенням	п. 13
5	Отримання як внесок до статутного капіталу	Погоджена засновниками (учасниками) підприємства справедлива вартість з урахуванням додаткових витрат, пов'язаних із придбанням і доведенням об'єкта до стану, придатного для використання за призначенням	п. 14
6	Справедлива вартість отриманого об'єкта	Справедлива вартість отриманого об'єкта	п. 15
7	Придбання разом з іншими об'єктами шляхом сплати загальної суми	Сума, визначена шляхом розподілу сплачених коштів пропорційно до справедливої вартості кожного з придбаних об'єктів	п. 16
8	Створення підприємством	Прямі витрати на оплату праці, прямі матеріальні витрати, інші витрати, безпосередньо пов'язані зі створенням цього нематеріального активу та приведенням його до стану придатності	п. 17

може бути ідентифікований. Аналогічне тлумачення міститься й у п. 8 МСБО 38 "Нематеріальні активи".

До першої групи критеріїв (щодо відповідності визначенню нематеріальних активів) належать [2]:

Названі критерії застосовують під час визнання та зарахування на баланс не лише нематеріальний активів, а й інших активів.

Водночас за будь-яких умов не визнаються нематеріальними активами та відображаються в складі витрат звітного періоду, у якому вони були здійснені (п.п. 5, 9 П(С)БО 8) [5]:

- роялті;
- витрати на дослідження;
- витрати на підготовку та перепідготовку кадрів;
- витрати на рекламу та просування продукції на ринку;
- витрати на створення, реорганізацію та переміщення підприємств або їх частини;
- витрати на підвищення ділової репутації підприємства, вартість видань та витрати на створення торгових марок (товарних знаків).

Ведення обліку об'єктів нематеріальних активів здійснюється за групами (тобто сукупністю однотипних за призначенням й умовами використання) — п. 5 П(С)БО 8, пп. 138.3.3 ПКУ.

Цими ж правовими нормами визначено перелік і склад таких груп [2].

За кожною обліковою групою закріплено однойменний субрахунок синтетичного рахунка 12 "Нематеріальні активи" [4].

Правильна ідентифікація нематеріальних активів і їх зарахування до належних облікових груп є принциповим як для потреб бухгалтерського, так і податкового обліку. Адже в першому випадку це дозволяє значно спростити та прискорити процес складання фінансової звітності (насамперед — Приміток до річної фінансової звітності) [1]. У другому — коректно визначити строки корисного використання таких активів, виходячи з мінімально допустимих строків дії відповідних прав.

Класифікаційні угруповання наведені в таблиці 2.

Згідно, із п. 10 П(С)БО 8 придбані (створені) нематеріальні активи під час постановки на баланс оцінюються за первісною вартістю. Це ж стосується й податкового обліку. Причому як в бухгалтерському обліку, так і в податковому обліку первісну вартість нематеріальних активів слід визначати за приписами П(С)БО 8 (р. III ПКУ щодо цього не передбачає жодних коригувань) [3].

У таблиці 3 наведемо порядок формування первинної вартості залежно від того, як нематеріальні активи надходять на підприємство.

Згрупована в таблиці інформація наочно показує, що у формуванні первісної вартості нематеріальних активів неабияку роль відіграють супутні витрати. У П(С)БО 8 із числа таких видатків конкретно названо лише мито та невідшкодовувані непрямі податки, решту зауважено під словосполученням "інші витрати".

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, нематеріальні активи є важливим об'єктом бухгалтерського обліку за своїми характеристиками, своїм складом, за рівнем впливу на результати господарської діяльності та фінансовий стан підприємства. На підставі дослідження класифікації нематеріальних активів, можна зробити висновок, що нематеріальні активи в процесі облікового відображення потрібно розглядати всебічно, з урахуванням усіх можливих варіантів їх формування та використання.

Дослідження розбіжностей, які існують у нормативно-правових документах щодо визначення поняття нематеріальних активів, обумовлюють потребу внесення змін до них з метою встановлення єдиного трактування цієї категорії. Ідентифікація нематеріальних активів залежить від їх належності до певної класифікаційної групи, що вимагає змістовного вивчення кожного конкретного об'єкта і з'ясування його характеристики з урахуванням цілого комплексу економічних, облікових, аналітичних та контрольних завдань.

Література:

1. Податковий Кодекс України № 2755 VI від 02.12.2010 р. (із змінами та доповненнями).
2. Закон України № 996 XIV від 16.07.99 р. "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" (із змінами та доповненнями).
3. Наказ Міністерства фінансів України 20 жовтня 1999 р. № 246 "Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 "Нематеріальні активи".
4. Наказ Міністерства фінансів України 30.11.99 № 291 "Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій".
5. Максименко І.Я. Особливості визначення основних засобів у процесі управління підприємством: бухгалтерський та податковий аспекти / І.Я. Максименко, О.П. Зоря, А.С. Кривошеєва // Агросвіт — 2017. — № 9. — С. 53—56.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Tax Code of Ukraine available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755D17> (Accessed 21 September 2018).
  2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine " On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996D14> (Accessed 21 September 2018).
  3. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "The situation (Standard) 8 "Intangible assets", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0751D99> (Accessed 21 September 2018).
  4. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Instructions on the application of the Plan of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0893D99> (Accessed 21 September 2018).
  5. Maksymenko, I.Yu. (2017), "Features of determination of main properties in business 19—20, Agro world, vol. 9, pp. 47—50.
- Стаття надійшла до редакції 22.09.2018 р.*

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Виходить 24 рази на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ
та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

Передплатний індекс: 23892

УДК 355.488: 681.3

М. Ю. Богославський,
здобувач, Національна Академія управління, м. Київ, Україна

КОМПЕНСАТОРНИЙ МЕХАНІЗМ НІВЕЛІЗАЦІЇ ВТРАТ КІБЕРАТАК ДЛЯ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

N. Bogoslavskij,
Applicant National Academy of Management, Kyiv, Ukraine

COMPENSATORY MECHANISM OF LOSS LIABILITY WHILE CYBERATTACKS OF COMMERCIAL BANK

Виходячи з актуальних проблем інформаційної безпеки банку, постає необхідність у розробці ефективного компенсаторного механізму нівелізації втрат кібератак для комерційного банку, які зменшать кількісні та якісні втрати активів та пасивів, скоротивши при цьому норму недоотримання прибутку. У межах розрахункового блоку було використано відповідні обчислювальні моделі та перевірено їх на адекватність. Встановлено, що найбільш важливими підрозділами реагування інформаційної безпеки та протидії кібератакам є такі служби згідно з пріоритетністю: управління фінансової безпеки, служба фінансового моніторингу, операційне управління. У ході дослідження були проаналізовані такі процеси збереження фінансової інформації, як маршрутизація та кешування, відповідно, при їх аналізі були застосовані такі форми, як миттєва форма перерахунку коштів клієнтів в критичних ситуаціях, хеджування залишків банку, банківських резервів та інших коштів банку на трьох базових рівнях: внутрішньобанківський, зовнішньобанківський, кошти на рахунках НБУ. За результатами розглянутих прийомів було синхронізовано методичні аспекти та протидію проблематиці у відповідних компенсаторних механізмах нівелізації втрат кібератак для комерційного банку.

Proceeding from the current problems of the bank's information security, it becomes necessary to develop an effective compensatory mechanism for eliminating losses of cyberattacks for a commercial bank, which will reduce the losses of assets and liabilities and reduce the lack of profit. In the calculation of the block, appropriate computing models were used and checked for adequacy. It is established that the most important units of information security and counteraction response to cyberattacks are such services according to priority financial security, financial monitoring, operational management. In the course of the study, such processes of saving financial information as routing and caching were analyzed. In their analysis, the following forms were used as an instant form of customer cash balances, bank balances, bank reserves and other bank balances, and an instantaneous form of customer cash balances, bank balances, bank reserves and other bank balances throughout the day according to periods. According to the results of the considered methods, the methodical aspects and counteraction to problems in the corresponding compensatory mechanisms of the caveat loss elimination for a commercial bank were synchronized.

Ключові слова: компенсаторний механізм, нівелізація, кібератака, маршрутизація, кешування, актив банку, пасив банку.

Key words: compensatory mechanism, leveling, cyberattack, routing, caching, bank active, passive bank.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

У наш час для оптимальної діяльності банківських установ та гарантування захисту фінансових даних є актуальною проблематика кібератак в Україні. Зі швидкоплинним розвитком комп'ютерних технологій для безпеки банків виникає неабияка загроза. Саме тому постає необхідність у дослідженні компенсаторного механізму нівелізації втрат кібератак для комерційного банку, які зменшать втрати активів та пасивів фінансових установ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

До науковців, які займалися дослідженням компенсаторного механізму нівелізації втрат кібератак, зокрема, у банківському секторі, відносять: Р. Грищук, В. Охрімчук, В.Я. Певнева, М.В. Цуранов, О.Г. Корченко, І.А. Терейковський, К.А. Колосова, І.М. Пістунов та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є підбір складових частин для побудови компенсаторного механізму нівелі-

Таблиця 1. Реагування підрозділів інформаційної безпеки відповідно до напрямків діяльності банку

Реагування підрозділів інформаційної безпеки відповідно до напрямків діяльності банку			
Назва напрямку діяльності	Модель обчислення	Підтвердження адекватності	Характеристика
Фінансова безпека	$I_S = 2,35 + 1,28 + S + 3,11 \cdot x_2$	$I_S (6,71 + S) > R$	
Фінансовий моніторинг	$I_S = 3,06 + 1,41 + S + 2,91 \cdot x_2$	$I_S (7,21 + S) > R$	
Операційна робота та звітність	$I_S = 2,74 + 1,33 + S + 3,06 \cdot x_2$	$I_S (7,11 + S) > R$	
Управління міжнародними розрахунками	$I_S = 2,56 + 2,75 + S - 2,85 \cdot x_2$	$I_S (8,22 + S) > R$	
Картковий бізнес	$I_S = 2,57 + 2,17 + S - 2,61 \cdot x_2$	$I_S (7,35 + S) > R$	
Кредитні відносини	$I_S = 3,27 - 2,78 + S + 2,53 \cdot x_2$	$I_S (8,63 + S) > R$	
Депозитні відносини	$I_S = 2,37 + 2,49 + S + 3,73 \cdot x_2$	$I_S (9,24 + S) > R$	
ІТ служба	$I_S = 2,65 + 2,28 + S + 2,61 \cdot x_2$	$I_S (7,87 + S) > R$	
Цінні папери	$I_S = 3,15 - 2,52 + S + 2,89 \cdot x_2$	$I_S (8,41 + S) > R$	
Аудит	$I_S = 3,28 + 1,15 + S + 3,77 \cdot x_2$	$I_S (8,92 + S) > R$	
Управління валютного контролю	$I_S = 2,74 + 2,28 + S + 4,16 \cdot x_2$	$I_S (9,63 + S) > R$	

Джерело: складено автором на основі [5, с. 117].

зації фінансових витрат від кібератак та інформаційних загроз для комерційного банку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основою нівелізації фінансових витрат від кібератак та інформаційних загроз є оперативне реагування підрозділів інформаційної безпеки відповідно до напрямків діяльності банку. Для розгляду даного процесу вважаємо необхідним синхронізувати діяльність наступних служб банку: фінансова безпека, фінансовий моніторинг, операційна робота та звітність, управління міжнародними розрахунками, картковий бізнес, кредитні та депозитні відносини, функціонування ІТ служби, аудит, цінні папери та управління валютного контролю [1, с. 278—279]. Власне компенсаторний механізм має умовний характер та передбачає превенцію несанкціонованого втручання в цикл банківських операцій. Цільовою метою розробки компенсаторного механізму є мінімізація витрат та максимізація прибутку банку. Тому поєднання функціональних обов'язків, їх розподіл між службами банку відповідно періодизації має бути доповнений прогнозними та очі-

куваними регресійними трендами по кібератакам та кіберзлочинності [2, с. 96].

Проведення огляду внутрішньобанківських бізнеспроцесів та їх характеристика розвитку щодо нівелізації загроз інформаційної безпеки дозволить виділити пріоритетність структурних підрозділів банку в ході виконання завдань з компенсації потенційних витрат. Тому реагування підрозділів інформаційної безпеки відповідно до напрямків діяльності банку впливає, що найбільш вагомими службами у забезпеченні захисту фінансової установи є фінансова безпека, фінансовий моніторинг та операційна робота й звітність [5, с. 117].

Одним із засобів збереження фінансової інформації у результаті кібератаки є її маршрутизація та кешування. Під час дослідження цих процесів були використані миттєві форми перерахунку коштів клієнтів, залишків банку, банківських резервів та інших коштів банку відповідно до часових проміжків [7, с. 147].

Виходячи з проведеного дослідження етапів маршрутизації та кешування фінансової інформації комерційного банку у випадку кібератаки, можемо стверджувати, що організація роботи банку із щоденним розміщенням коштів

Таблиця 2. Маршрутизація та кешування фінансової інформації комерційного банку у випадку кібератаки

Маршрутизація та кешування фінансової інформації комерційного банку у випадку кібератаки						
	Внутрішньобанківський		Зовнішньобанківський		Кошти на рахунках НБУ	
	Модель	Нормалізація	Модель	Нормалізація	Модель	Нормалізація
Миттєва форма перерахунку коштів клієнтів, залишків банку, банківських резервів та інших коштів банку	$B_c = 1,53 - 2,79 + R + -0,18409 \cdot x$	$B_c > R + x^2 + 0,18409$	$B_c(R) = 1,86 - 3,09 + 0,21712 \cdot x$	$B_c > R + x^2 + 0,21712$	$B_c = 1,74 - 2,99 + R + -0,21615^2$	$B_c > R + x^2 + 0,21615$
Миттєва форма перерахунку коштів клієнтів, залишків банку, банківських резервів та інших коштів банку впродовж дня	$B_c = 2,37 - 3,89 + R + -0,19167 \cdot x$	$B_c > R + x^2 + 0,1916$	$B_c(R) = 2,75 - 3,93 + 0,35183 \cdot x$	$B_c > R + x^2 + 0,35183$	$B_c = 2,61 - 4,79 + R + -0,38523^2$	$B_c > R + x^2 + 0,38523$
Миттєва форма перерахунку коштів клієнтів, залишків банку, банківських резервів та інших коштів банку на наступний день	$B_c = 2,38 - 3,51 + R + -0,27254 \cdot x$	$B_c > R + x^2 + 0,27254$	$B_c(R) = 2,38 + 3,29 - 0,37592 \cdot x$	$B_c > R + x^2 + 0,37592$	$B_c = 2,53 - 2,37 + R + -0,32758^2$	$B_c > R + x^2 + 0,32758$

Джерело: складено автором на основі [7, с. 147].

на рахунках НБУ є найбільш безпечною та прозорою моделлю функціонування фінансової установи.

Актуальність досліджуваного питання вимагає ефективного компенсаторного механізму нівелізації втрат кібератак для комерційного банку, які зменшать втрати активів та пасивів. Беручи до уваги дослідження Європейського банку реконструкції та розвитку щодо майбутніх кібератак на фінансові установи, було спрогнозовано значення втрат активів на наступні 6 років (2019—2024 рр. відповідно) [4, с. 99].

Керуючись результатами дослідження прогностичного значення втрат активів банків, завданих кібератаками, можемо припустити, що у 2024 році масштаби кіберзагроз стосовно банківських установ досягнуть позначки 4,36, порівняно з 2019 роком, де цей показник становить 0,84. Це говорить про те, що кібератаки на фінансові установи збільшаться на 519 % за наступні 6 років.

Прогнозне значення втрат пасивів банків, завданих кібератаками, дозволить зменшити наслідки порушень циклу банківських операцій і скоротити число прямих втрат банку від кібератак [3, с. 169].

Дослідивши прогнозне значення втрат пасивів банків, завданих кібератаками, на майбутні роки, а саме 2019—2024 рр., було виявлено та проаналізовано, що до 2024 року кіберзагрози становитимуть 1.65. Порівнюючи цей показник з 2019 роком (0,77), то різниця сягає 0,88. Це дає змогу припустити, що кібератаки на банківські установи зростуть на 214% протягом наступних років.

ВИСНОВКИ

Встановлено, що у зв'язку з масштабними проблемами безпеки інформаційних систем банківських установ виникає потреба у дослідженні компенсаторного механізму нівелізації втрат кібератак для комерційного банку, які зменшать втрати активів та пасивів. Було

Таблиця 3. Прогнозне значення втрат активів банків завданих кібератаками

Банки	Прогнозне значення втрат активів банків завданих кібератаками					
	Роки					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Приватбанк	0,15	0,43	0,59	0,82	0,89	0,94
Банк Аваль	0,13	0,26	0,37	0,59	0,74	0,81
Укрсиббанк	0,09	0,18	0,24	0,37	0,58	0,72
Ощадбанк	0,17	0,23	0,31	0,43	0,55	0,68
Укргазбанк	0,19	0,26	0,30	0,37	0,42	0,54
Радабанк	0,11	0,16	0,28	0,37	0,45	0,67
Всього	0,84	1,52	2,09	2,95	3,63	4,36

Джерело: складено автором на основі [4, с. 99].

Таблиця 4. Прогнозне значення втрат пасивів банків завданих кібератаками

Банки	Прогнозне значення втрат пасивів банків завданих кібератаками					
	Роки					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Приватбанк	0,11	0,32	0,27	0,31	0,24	0,27
Банк Аваль	0,07	0,36	0,29	0,27	0,28	0,25
Укрсиббанк	0,14	0,40	0,24	0,29	0,30	0,30
Ощадбанк	0,20	0,27	0,31	0,23	0,27	0,31
Укргазбанк	0,10	0,22	0,25	0,28	0,25	0,24
Радабанк	0,15	0,19	0,28	0,32	0,22	0,28
Всього	0,77	1,76	1,64	1,70	1,56	1,65

Джерело: складено автором на основі [3, с. 169].

проведено огляд складових частин даного механізму та змодельовано на базі розрахунків ситуації при кібератаках на банк, з перевіркою їх на ефективність. Виявлено, що провідними

підрозділами реагування інформаційної безпеки та протидії кібератакам є такі служби: управління фінансової безпеки, служба фінансового моніторингу, операційне управління.

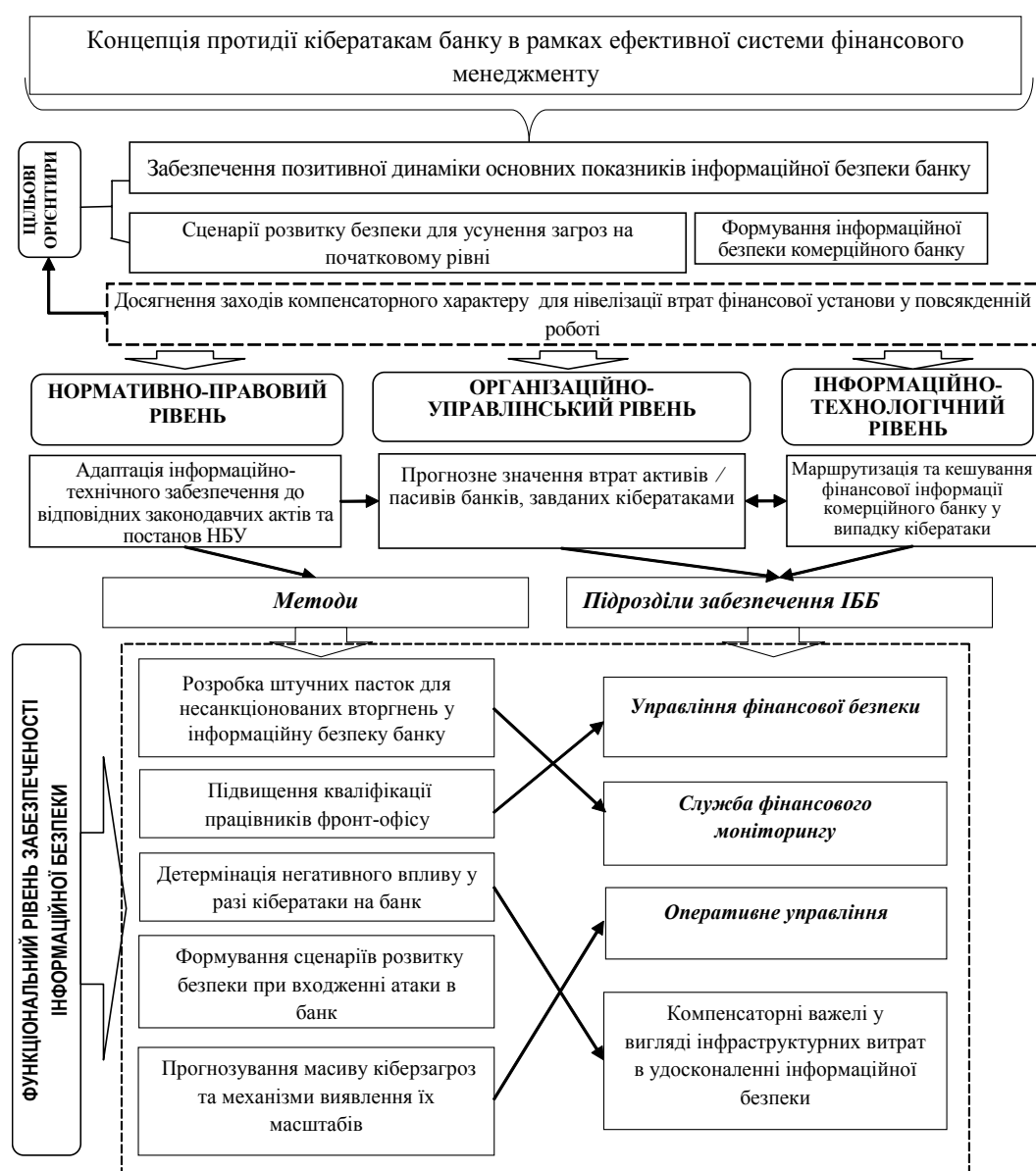

Рис. 1. Концепція протидії кібератакам банку в рамках ефективної системи фінансового менеджменту

Під час аналізу процесів збереження фінансової інформації, а саме маршрутизації та кешування, були застосовані миттєві форми перерахунку коштів клієнтів, залишків банку, банківських резервів та інших коштів банку відповідно до періодів. Можемо стверджувати, що організація роботи банку із щоденним розміщенням коштів на рахунках НБУ є найбільш оптимальною моделлю функціонування фінансової установи. Дослідивши прогнозне значення втрат активів та пасивів банків, завданих кібератаками, можемо припустити, що кібератаки на фінансові установи збільшаться на 519 % та 214 % відповідно протягом наступних 6 років. За результатами дослідження було синхронізовано методичні аспекти та протидію проблематиці у відповідних компенсаторних механізмах нівелізації втрат кібератак для комерційного банку.

Література:

1. Гришук Р. Постановка наукового завдання з розроблення шаблонів потенційно небезпечних кібератак [Електронний ресурс] / Р. Гришук, В. Охрімчук // Безпека інформації. — 2015. — Т. 21, № 3. — С. 276 — 282. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>
2. Колосова К.А. Компенсаторні механізми та алгоритм управління стійкістю підприємств [Електронний ресурс] / К.А. Колосова // Управління проектами та розвиток виробництва. — 2012. — № 4. — С. 94—100. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>
3. Корченко О.Г. Верифікація нейромережових методів розпізнавання кібератак [Електронний ресурс] / О.Г. Корченко, І.А. Терейковський // Управління розвитком складних систем. — 2014. — Вип. 17. — С. 168 — 172. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>
4. Пєвнєв В.Я. Збільшення швидкості передачі як засіб протидії кібератакам / В.Я. Пєвнєв, М.В. Цуранов // Системи управління, навігації та зв'язку. — 2017. — Вип. 2. — С. 98—101. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>
5. Пістунів І.М. Визначення рівня безпеки електронної комерції І.М. Пістунів // Науковий вісник Національного гірничого університету. — 2015. — № 1. — С. 114—120. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>
6. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б.; 5-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2006. — 495 с.
7. Смирнов А.А. Метод безопасной маршрутизации метаданных в облачные антивирусные системы [Електронний ресурс] / А.А. Смирнов, А.К. Дидык, С.А. Смирнов // Системи оз-

броєння і військова техніка. — 2016. — № 2. — С. 146 — 149. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>

References:

1. Hryshuk, R. and Okhrimchuk, V. (2015), "Setting up a scientific task for developing templates for potentially dangerous cyber attacks", *Bezpeka informatsii*, vol. 21, no. 3, pp. 276—282.
2. Kolosova, K.A. (2012), "Compensatory mechanisms and algorithm for enterprise sustainability management", *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva*, vol. 4, pp. 94—100.
3. Korchenko, O.H. and Terejkovs'kyj, I.A. (2014), "Verification of neural network recognition methods for cyber attacks", *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system*, vol. 17, pp. 168—172.
4. Pievniev, V.Ya. and Tsuranov, M.V. (2017), "Increase the speed of transmission as a means of counteracting cyber attacks", *Systemy upravlinnia, navihatsii ta zv'iazku*, vol. 2, pp. 98—101.
5. Pistunov, I.M. (2015), "Determine the level of e-commerce security", *Naukovy visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu*, vol. 1, pp. 114—120.
6. Rajzberh, B.A. Lozovskiy, L.Sh. and Starodubtseva, E.B. (2006), *Sovremennyy ekonomicheskyy slovar'* [The modern economic dictionary], YNFRA-M, Moscow, Russia.
7. Smyrnov, A.A. Dydyk, A.K. and Smyrnov, S.A. (2016), "Method of secure routing of metadata to cloud antivirus systems", *Systemy ozbroiennia i vijs'kova tekhnika*, vol. 2, pp. 146—149.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2018 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 336.276

К. Г. Заборовець,
аспірант, Національна академія управління, м. Київ, Україна

АДАПТАЦІЯ ПРОГРАМИ СКОРОЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ В ПРОМИСЛОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

K. Zaborovets,
Graduate student National Academy of Management, Kyiv, Ukraine

ADAPTATION OF THE PROGRAM TO REDUCE PUBLIC DEBT IN THE INDUSTRIAL ENVIRONMENT

Статтю присвячено актуальній проблемі адаптації програми скорочення державного боргу в промисловому середовищі. Зважаючи на економічну ситуацію, це питання безпосередньо впливає на фінансовий стан країни. Запропоновано вдосконалення законодавчої бази України, а саме: Цивільного кодексу України, Податкового кодексу України, Закону України "Про Національний банк України", Кримінального кодексу України, нового Закону України "Про експортно-кредитне агентство", шляхом змін, вказаних в адаптаційній програмі зменшення валового зобов'язання. У статті розглядається алгоритм роботи із державними зовнішніми запозиченнями, який включає в себе такі етапи: пошук проектів, конкурс по залученню ресурсів, контроль використання, акумулювання коштів для повернення запозичень, засвідчення повернення запозичень. Виокремлено механізм роботи з програмного скорочення державного боргу, який полягає у нормативно-правовому забезпеченні, аудиту державних запозичень, встановленні індикаторів зниження боргу, контролю дотримання нормативних вимог та моніторингу досягнень встановлених індикаторів. Обґрунтовано думку про те, що за рахунок адаптації програми скорочення державного боргу в промисловому середовищі можливе постійне планомірне скорочення державного боргу.

The article is devoted to the actual problem of adaptation of the program of reduction of public debt in the industrial environment. Given the economic situation, this issue directly affects the financial position of the country. The article proposes the improvement of the legislative framework of Ukraine, namely: the Civil Code of Ukraine, the Tax Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine", the Criminal Code of Ukraine, the new Law of Ukraine "On Export-Credit Agency", by the changes indicated in the adaptation program of gross reduction obligation. The article deals with the algorithm of work with the state external borrowing, which includes the following stages: project search, competition for attracting resources, control of use, accumulation of funds for the return of borrowings, certification of loan repayment. The mechanism of the programmatic reduction of public debt, which consists of normative legal provision, public debt audit, establishment of indicators for debt reduction, monitoring compliance with regulatory requirements and monitoring the achievements of established indicators, is outlined. The thesis is based on the fact that, due to the adaptation of the program of reduction of public debt in the industrial environment, a continuous systematic reduction of public debt is possible.

Ключові слова: адаптація, програма скорочення, державний борг, законодавча база, зовнішні запозичення, алгоритм.

Key words: adaptation, reduction program, public debt, legislative framework, external borrowing, algorithm.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

На сьогоднішній день суб'єкти господарювання не здані генерувати обігові кошти у достатній кількості через недоступність фінансових ресурсів на внутрішньобанківському рин-

ку, тому частіш за все великі промислові підприємства та компанії, які підпорядковані державі, збільшують навантаження на державний бюджет за рахунок дотацій, цільових програм, економічного розвитку, кредитів у державних банках та міжнародних позиках під га-

рантії Кабінету Міністрів України. Встановлення прийнятних меж на загальнодержавному рівні щодо постійного збільшення внутрішнього та зовнішнього державного боргу може позитивно вплинути на макроекономічні індикатори в цілому, а програма скорочення державного боргу в промисловому середовищі дозволить поступово скорочувати зовнішні зобов'язання країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика державного боргу в умовах вітчизняної економіки цікавила таких науковців: Є. Балацького, І. Сало, А. Єпіфанова, І. Кондрата, Г. Кармелюка, Ю. Матвєєву, Т. Фасолько, І. Федоровича.

МЕТОЮ СТАТТІ

Метою статті є формування ефективних інструментів щодо скорочення державного боргу на державному рівні щодо зовнішніх і внутрішніх запозичень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Адаптація програми скорочення державного боргу в промисловому середовищі є ключовим завданням на загальнодержавному рівні, яке опосередковано чи напяму впливає на добробут та фінансовий стан усіх суб'єктів господарювання. Зважаючи на актуальність досліджуваного питання існує базовий набір факторів впливу на боргову політику держави. Усі проблеми, що стосуються теми залучення й обслуговування боргів, зосереджені у "Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року" [5].

Мета цієї програми забезпечити виконання низки взаємопов'язаних заходів, скерованих на комплексні зміни фінансового сектору. Ідеальна модель розвитку скорочення державного боргу має такі складові:

- збалансованість економічних інтересів через встановлення конкурентоспроможного ринкового середовища;
- прозорість та високі стандарти розкриття інформації учасниками фінансового сектору та регуляторами;
- європейська інтеграція;
- цілісність фінансової системи, всебічний захист прав кредиторів, споживачів та інвесторів;
- розширення фінансових ринків та набуття режиму внутрішнього ринку з ЄС у сфері фінансових послуг;

— незалежність та ефективність роботи регуляторів, здійснення нагляду на основі оцінки ризиків;

— відповідальність та довіра між учасниками фінансового сектору та регуляторами.

Переваги програми полягають у тому, що вона рекомендує покрокові дії щодо змін економічної ситуації зі скорочення державного боргу в промисловому середовищі з докладними розробками всіх базових складових фінансово-економічного життя. Процедури, що були запропоновані в Програмі, у випадку оптимального розвитку та результативності можуть не тільки сприяти покращенню й зростанню економіки, а й скоротити об'єми зовнішнього та внутрішнього державного боргу, насамперед, шляхом його ефективного використання. Продуктивне та дієве виконання встановлених Програмою цілей та реалізацій поставлених завдань потребує внесення певних змін до низки законів і нормативно-правових актів України й впровадження ряду європейських директив у відповідності до Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом. Розглянемо, для прикладу, саме ті зміни, що були запропоновані адаптованою програмою для вдосконалення законодавчої бази. Теоретичні аспекти скорочення державного боргу формуються за наступними принципами:

Цивільний кодекс України: забезпечити подальше зростання безготівкового обігу та роздрібних безготівкових платежів з використанням електронних платіжних засобів; застосувати ефективний механізм захисту прав кредиторів та очищення фінансового сектору від проблемних активів; оптимізувати системи регулювання та нагляду за фінансовим сектором й стимулювати розвиток його інструментів та інфраструктури.

Податковий кодекс України: запровадити ефективний механізм захисту прав кредиторів та очищення фінансового сектору від проблемних активів; адаптувати системи оподаткування інструментів фінансового сектору; модифікувати систему оподаткування операцій, пов'язаних зі стягненням проблемної; надати податкове стимулювання розвитку інструментів фінансового сектору.

Закон України "Про Національний банк України": забезпечити подальший розвиток безготівкового обігу та розвиток роздрібних безготівкових платежів із використанням електронних платіжних засобів; стимулювати розвиток інструментів та інфраструктури фінансового сектору підвищити ефективність системи запобігання та протидії легалізації доходів,

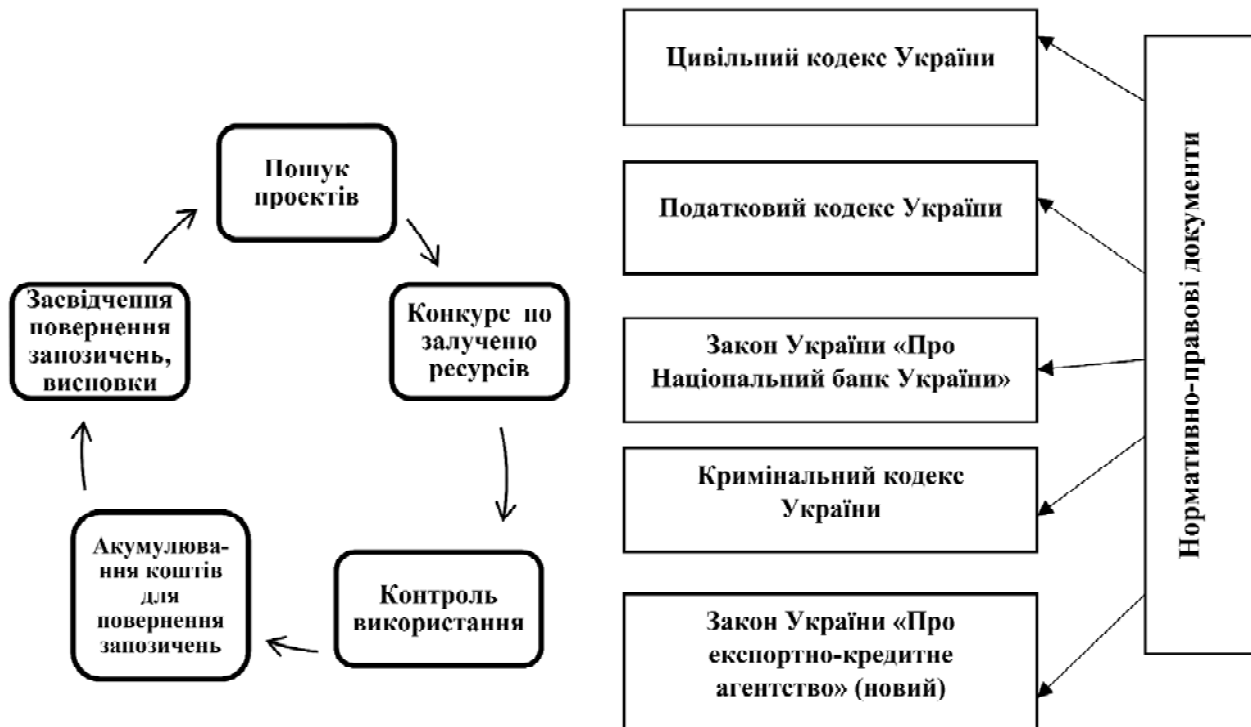

Рис. 1. Алгоритм роботи з державними зовнішніми запозиченнями

Джерело: складено автором на основі [7].

одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму; покращити законодавство у розділі захисту прав споживачів та інвесторів фінансового сектору.

Закон України "Про експортно-кредитне агентство" (новий): посилити розвиток інструментів та інфраструктури фінансової сфери.

Кримінальний кодекс України: підвищити ефективність протидії зловживанням у фінансовому секторі [5].

Науково-методичні засади адаптації програми скорочення державного боргу в промисловому середовищі потребують оновлення та вдосконалення 41 нормативно-правових актів України та виконання 50 актів законодавства Європейського Союзу.

Ідеальна модель розвитку скорочення державного боргу демонструє якісний та розумний метод, який можна застосувати для ефективного й результативного фінансово-економічного положення в Україні передусім, а також для реконструкції по напрямкам, таким як боргова політика держави. Критичний аналіз результатів щодо скорочення державного боргу позначив такі вектори подальшого розвитку, а саме: встановлення чітких напрямів, оптимізування законодавчої бази і забезпечення перевірки та дотримання вимог законодавства. Запропонована адаптаційна програма скорочення державного боргу в промисловому сере-

довищі у випадку безперервної та наполегливої діяльності уряду підвищить процедуру ефективності використання всіх державних ресурсів, у результаті чого держава не потребуватиме додаткових запозичень і, як наслідок, вийде з кризи нешкодженою й зміцненою [8, с. 409].

Для того, аби встановити контроль над рівнем державного боргу пропонуємо розглянути борг не з точки зору аморфної суми, а як проєктні кредити, які мають цілісний план щодо їх використання та повернення. Алгоритм запропонованої роботи зі скорочення державної валового зобов'язання складається з таких етапів. Перш за все слід обрати проєкти, для яких є пріоритетним отримання зовнішньодержавного фінансування. Далі потрібно організувати контроль щодо джерел зовнішніх запозичень та організувати конкурс найбільш прийнятних та вигідних варіантів з погляду залучення фінансових активів. За результатами поточної звітності формується постійний та неухильний контроль використання залучених коштів з метою забезпечення їх ефективного використання. Це потребуватиме в подальшому здійснення заходів по формуванню джерел щодо повернення зовнішнього боргу та управління нагромадженням відповідних ресурсів у потрібному об'ємі. Завершальним етапом алгоритму повинно бути юридичне засвідчення факту повернен-

ня боргу та проведення аналізу результатів здійснення зовнішнього запозичення [7]. Описаний механізм здійснення зовнішніх запозичень наведено у схемі (рис. 1).

Дослідивши даний процес, було встановлено, що індивідуальний підхід до кожного зовнішнього запозичення з підвищеним контролем до використання та повернення коштів фізично зменшить можливості по залученню коштів на відшкодування, не чіткі та не зрозумілі програми, сумнівні та непродумані проекти. До такого механізму буде важко залучати активи, не маючи уяви щодо шляхів повернення капіталу. Критичний аналіз результатів скорочення державного запозичення показує, що таким чином буде припинено практику залучення коштів на будівництво доріг, містечок для переселенців, виплату боргів по заробітній платні тощо. Звісно, така ситуація на початковому етапі може спровокувати деякі незручності і навіть занепокоєння в суспільстві, проте така схема буде ефективно працювати, коли треба буде збудувати електростанцію, завод, ферму, забезпечити видобуток корисних копалин. Таким чином, по завершенню та результативності діяльності таких господарчих суб'єктів буде доцільно будувати містечка, дороги, сплачувати валові зобов'язання по заробітній платні та здійснювати інші інфраструктурні та соціальні витрати. Очевидно, що запропонований механізм не досягне очікуваного ефекту в перспективі найближчих років. Зрозуміло, що держава повинна контролювати і виконувати роботу й по безпосередньому зменшенню існуючого рівня зовнішнього державного боргу [1].

Існує думка, що використання проектної моделі для роботи із залученими державою коштами матиме результати як позитивного, так і негативного характеру. Перевагами є те, що використання добре відпрацьованого методу з добрим методологічним забезпеченням, наявним інструментарієм, значним досвідом його використання повинно зменшити частку коштів, що використовуються не ефективно. Для прикладу розглянемо США як орієнтир у борговій політиці, де виділяється з державного бюджету сотні мільярдів доларів на фінансування з використанням методів проектного фінансування. До недоліків слід віднести необхідність стримування, а в подальшому повне припинення здійснення запозичень на поза інвестиційні цілі [2; 3].

Критичний аналіз результатів щодо програми адаптації скорочення державного боргу в промисловому середовищі визначив наступні вектори подальшого розвитку. До першочерго-

вих завдань відноситься встановлення законодавчих принципів здійснення запозичень. Проблемаю стає той факт, що державний борг (зовнішній та внутрішній), без встановлення чітких обмежень, має характер до швидкого збільшення. Для цього повинні бути встановлені максимальні об'єми державного боргу, в розрізі інструментів як в абсолютних, так і у відносних значеннях. Також необхідно закріпити рівні можливих витрат на обслуговування державних боргів, умови та строки їх залучень. При цьому за невиконання вимог законодавства повинні бути встановлені заходи впливу на відповідальних виконавців і керівників держави особисто. Окрім того, поряд із законодавчо затвердженими індикаторами роботи з державними запозиченнями не менш важливу, а, мабуть, і найбільшу роль відіграє проблема забезпечення виконання законодавчо встановлених вимог [9, с. 69—70].

Наступним етапом на шляху до вирішення актуального питання зменшення зовнішнього державного боргу є регулярний аудит /ревізія наявних запозичень з частотою від одного року до п'яти та розподіл загальної суми зовнішнього запозичення на таку, що може бути повернена без подальшого рефінансування з зовнішніх джерел та таку, що носить постійний характер (горизонт аналізу та планування — до дати наступного планового аудиту). Ціль аудиту/ревізії полягає у знаходженні боргових зобов'язань, які можуть бути погашені в зручному для огляду періоді, тобто до наступного аудиту/ревізії, а також загалом вплив на скорочення зовнішньої державної боргової політики.

Слід зауважити, що заміна зовнішніх державних запозичень на внутрішні безумовно є інструментом їх зменшення. Проте механізм рефінансування зовнішніх запозичень внутрішніми повинен використовуватись не як основний, а як виключно нетипове рішення. Виходячи з цього, основною метою повинно бути саме скорочення зовнішніх державних запозичень, а не їх рефінансування за рахунок внутрішніх боргових інструментів [4].

Оптимальна хронологія розвитку по скороченню державного боргу у короткостроковій перспективі має включати в себе таку послідовність кроків: нормативно-правове забезпечення процесу залучення коштів в якості державного боргу та їх використання (з врахуванням існуючої ситуації, здійсненого аудиту/ревізії) — аудит стану існуючого зовнішнього боргу — встановлення індикаторів зменшення державного боргу до наступного аудиту (шля-

хом виокремлення частини державного боргу, що може бути погашений) — контроль дотримання нормативно-правових вимог. Після завершення етапів циклу потрібно знову звернутися до питання нормативно-правового забезпечення процесу залучення коштів в якості державного боргу та їх використання (з врахуванням існуючої ситуації, здійсненого аудиту/ревізії тощо) [6, с. 13]. Схематично адаптація по скороченню обсягу державного боргу в промисловому середовищі виглядає так (рис. 2).

Керуючись результатами дослідження, теоретично, шляхом проведення роботи запропонованими операціями, можливо постійно впливати на зниження зовнішнього державного боргу зокрема та загального державного боргу взагалі.

Актуальність досліджуваного питання вимагає зауважити, що якість бюджетної політики в Україні загалом і зусилля по скороченню державних боргів зокрема не аналізуються об'єктивно, на постійній основі. Поточний контроль над ситуацією вимагає за необхідне розроблення чіткої методології оцінювання й впровадження його критеріїв. Система характеристик результатів скорочення державного боргу включає такі показники як: динаміка змін державного боргу; динаміка їх змін та повнота їх акумулювання; платіжна дисципліна; динаміка змін бюджетного дефіциту; рівень доходів бюджету; рівень розходів бюджету та динаміка їх змін тощо. Користуючись цими даними, у подальшому було б можливим виявлення інтегральної бальної оцінки якості бюджетного процесу і бюджетної політики [1, с. 23—24].

ВИСНОВКИ

У зв'язку із ситуацією, яка склалася в Україні, швидкими темпами зростає необхідність у стримуванні нарощування зовнішнього державного запозичення. Таким чином, розробка програми адаптації скорочення державного боргу в промисловому середовищі виконує реінженірингову функцію в економіці в цілому, завдяки охопленню та перерозподілу потоків у різних сферах економічної активності. Найбільш дієвим методом покращення фінансово-економічного стану є вдосконалення нормативно-правових актів: Цивільного кодексу

Рис. 2. Алгоритм роботи з програмного скорочення зовнішніх запозичень

Джерело: складено автором на основі [6, с. 13].

України, Податкового кодексу України, Кримінального кодексу України, Закону України "Про Національний банк України", нового Закону України "Про експортно-кредитне агентство", шляхом змін, вказаних в адаптаційній програмі зменшення боргових запозичень. Оптимізація роботи з державними зовнішніми запозиченнями потребує наступних дій: пошук проектів, конкурс по залученню ресурсів, контроль використання, акумулювання коштів для повернення запозичень та засвідчення їх повернення. Процес адаптації програмного скорочення зовнішньої боргової політики передбачає покрокове виконання таких вимог: нормативно-правове забезпечення, аудит державного зобов'язання, встановлення індикаторів зниження боргу, контроль дотримання нормативних вимог та моніторинг досягнень встановлених індикаторів. Здійснене дослідження дає змогу дійти висновку, що керуючись алгоритмами адаптації програми скорочення державного валового запозичення, стає можливим постійний контроль та вплив на зменшення зовнішнього державного боргу зокрема та загального взагалі.

Література:

1. Біттер О.А. и др. Актуальні проблеми дослідження державного боргу України та пропозиція заходів з управління ним // Науковий вісник Херсонського державного університету.

Сер.: Економічні науки. — 2016. — № 16 (1). — С. 22—26.

2. Золочевская Е.Ю., Кривошеева Т.Д. Стратегическое управление государственными инновационными проектами // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. — 2014. — № 2.

3. Йескомб Э.Р. Принципы проектного финансирования. — Альпина Паблишер, 2015.

4. Колобов Ю.В. Управління державним боргом в контексті пріоритетів боргової політики України // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. — Серія: Економіка. — 2014. — № 154.

5. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Затверджено Постановою Правління Національного банку України від 18.06.2015 року № 391.

6. Лісовенко В.В., Бенч Л.Я., Бец О.І. Державний борг: концептуальні засади та макроекономічні аспекти // Фінанси України. — 2014. — № 12. — С. 7—31.

7. Макогон Ю.В., Пахомова О.А. Зовнішній борг України на сучасному етапі економічної кризи // Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". — 2016. — № 13.

8. Федосов В.М., Вигівська Ю.П. Вплив державного боргу на фінансову безпеку України // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2012. — № 1. — С. 408—412.

9. Яременко О.Л. Державний борг і потреба в інституційних реформах // Економіка України. — 2015. — № 6. — С. 69—70.

References:

1. Bitter, O.A. (2016), "Actual problems of public debt research in Ukraine and proposing measures to manage it", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*. Ser.: Ekonomichni nauky, vol. 16 (1), pp. 22—26.

2. Zolochenskaia, E.Yu. and Kryvosheeva, T.D. (2014), "Strategic management of state innovation projects", *Hosudarstvennoe y munitsypal'noe upravleniye. Uchenye zapysky SKAHS*, vol. 2.

3. Jeskomb, E.R. (2015), *Pryntsyry proektnoho finansyrovaniya* [Principles of project financing], Al'pyna Pablysher, Moscow, Russia.

4. Kolobov, Yu.V. (2014), "Management of public debt in the context of Ukraine's debt policy priorities", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Seriya: Ekonomika*, vol. 154.

5. National Bank of Ukraine (2015), "Integrated program of development of the financial

sector of Ukraine till 2020", available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297> (Accessed 30 Aug 2018).

6. Lisovenko, V.V. Bench, L.Ya. and Bets, O.I. (2014), "Public Debt: Conceptual Principles and Macroeconomic Aspects", *Finansy Ukrainy*, vol. 12, pp. 7—31.

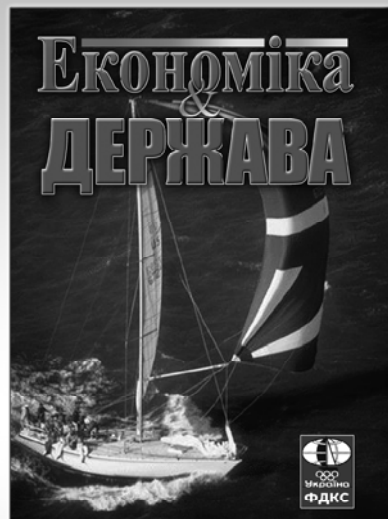
7. Makohon, Yu.V. and Pakhomova, O.A. (2016), "External debt of Ukraine at the present stage of the economic crisis", *Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivs'kyj politekhnichnyj instytut"*, vol. 13.

8. Fedosov, V.M. and Vyhivs'ka, Yu.P. (2012), "Influence of the state debt on financial security of Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, vol. 1, pp. 408—412.

9. Yaremenko, O.L. (2015), "Public debt and the need for institutional reforms", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 6, pp. 69—70.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2018 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338.124.4

Б. В. Серотюк,
аспірант, Національна академія управління м. Київ, Україна

НІВЕЛІЗАЦІЯ КРИЗОВИХ СТАНІВ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ ЗА РАХУНОК СИСТЕМИ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

B. Serotyuk,
Applicant National Academy of Management, Kyiv, Ukraine

EQUALIZATION OF CRISIS STATES AT THE EXPENSE OF THE SYSTEM OF CRISIS MANAGEMENT

Статтю присвячено комплексному дослідженню шляхів нівелізації кризових станів за рахунок системи антикризового менеджменту. Основну увагу приділено розгляду питання імплементаційних розбіжностей, що виникають при реалізації чи погодженні стратегічних заходів впливу на системи антикризового менеджменту банку і полягають у аналізі цієї проблематики при використанні нормативного підходу щодо її урегулювання та практичного застосування. У статті аналізуються три етапи корегування кризових станів, а саме: історико-акцептний, асоціативно-суспільний та звітувально-погоджувальний. Шляхом комплексного оцінювання кризових станів можливе ефективне керування такими фінансовими напрямками: інвестиційна і кредитна діяльність банку, збільшення клієнтського портфелю та прибутковості відповідно до позначених стратегічних орієнтирів, фондова діяльність, зовнішньоекономічна діяльність, взаємовідносини з регулятором, операційна функція банку. Автором було виявлено певний ряд передумов детермінації кризового стану активів та пасивів банку.

The article is devoted to the comprehensive study of the ways of minimization of crisis states at the expense of the system of crisis management. The main attention is paid to the consideration of the issue of implementation differences that arise when implementing or agreeing strategic measures to influence the anti-crisis management systems of the bank and consist in the analysis of this problem, the use of a normative approach to its settlement and practical application at the moment. The article analyzes three stages of correction of the aforementioned problems, namely: historical-acceptance, associative-social and reporting-concordant. Through integrated assessment of crisis situations, effective management of the following financial areas is possible: investment and credit activity of the bank, increase of client's portfolio and profitability in accordance with the indicated strategic guidelines, stock activity, foreign economic activity, relations with the regulator, operational function of the bank. The author identified a number of prerequisites for determining the crisis situation of assets and liabilities of the bank.

Ключові слова: нівелізація, кризовий стан, системи антикризового менеджменту (САМ), імплементаційні розбіжності.

Key words: leveling, crisis situation, crisis management system (CAM), implementation differences.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

На сьогоднішній день в умовах трансформації банківської системи існує досить значне розмиття понять кризового явища, антикри-

зового управління та відповідно його ефективності. Тому особливого значення набувають імплементаційні розбіжності, що виникають при реалізації чи погодженні стратегічних заходів впливу на системи антикризового менеджменту.

Таблиця 1. Імплементарні розбіжності САМ

Проблематика	Нормативний підхід	Практична реалізація на моменті
Вільний коридор доступу до ресурсів НБУ	Подання заявки та застави під рефінансування або стабілізаційний кредит в НБУ	Вибірковий підхід, нераціональний розподіл, втрати для бюджету через викривлення ситуацій в падаючих банках
Зменшення реального значення статутного капіталу	Щомісячний контроль за показниками капіталізації із послідовними заходами впливу	Відбувається через розбалансованість кредитного портфеля, яка завуальовується
Локальні загрози по структурі власності банку	Щоквартальні співбесіди з контролерами банку на предмет розвитку та поточного стану справ	Щорічні перевірки за напрямами фінмоніторингу та нормативів не дають об'єктивності
Ситуативні випадки фінансового моніторингу у банках	Послід контроль за взаємовідносинами та перевірка ФМ клієнтів на фіктивність	Обмежений функціонал НБУ щодо поглиблених перевірок
Платоспроможність та ліквідність банку	Адаптація підходів до кредитування та бухгалтерської звітності перед НБУ з метою сталості	Штучні заходи для підтримки ліквідності банку на дагу та затримка транзакцій
Відповідність системи ризик менеджменту	Пізнє реагування на проблематику управління ризиками та допуск проникнення загроз в систему банку на рівнях	Неврахування інклюзивних та несистематичних видів ризику в практичній діяльності
Відповідність фінансової безпеці банку	Постановка бар'єрів та превентивних заходів на системну основу діяльності банку в якості індикаторів поширення загроз	Виникнення кризових станів через втрати в рамках операційної, кредитної та посередницької діяльності

Джерело: складено автором на основі [2, с. 176—177].

ту банку. Своєчасне з'ясування кризового стану банківської установи та знаходження методів його усунення є основою рівномірності й нормалізації САМ у контексті поступового подальшого розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика питання нівелізації кризових станів за рахунок системи антикризового менеджменту ставала предметом дослідження плеяди таких науковців: О.І. Барановський, Ю.І. Борищак, В.О. Василенко, А.Г. Грязнова, С.В. Карташов, А.І. Ковальов, О.Ю. Масленніков, А.Д. Чернявський та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження шляхів нівелізації кризових станів за рахунок реалізації системи антикризового менеджменту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нівелізація кризових станів за рахунок реалізації системи антикризового менеджменту є пріоритетним завданням для покращення та стабілізації фінансово-економічної сфери держави. Науково-методичні засади актуальної досліджуваної проблеми потребують виявлення ступеня участі комерційних банків в удосконаленні власних технологічних про-

цесів та клієнтських очікувань, який в свою чергу є індикатором імплементарних розбіжностей, як уточнюючої характеристики, вільних станів розвитку та направленою стратегічного стану на корегування проблематики на трьох рівнях:

1. Історико-акцептний рівень спрямований на детермінацію минулих проблем банку за активами, договірними, дорадчими та організаційними відносинами, з метою оцінки та порівняння розроблених заходів у минулому та зараз. Буде квігідним для тих акціонерів та контролерів, які, придбавши банк, не володіли у повному обсязі стартовою інформацією з метою недопущення стратегічних помилок в управлінні. Розгляд усіх прийнятих на себе банком вимог та ризиків є базовим елементом при стрес-тестуванні фінансової установи.

2. Асоціативно-суспільному рівню відповідає направлений пошук малого масиву інформації на громадському та інституціональному сегменті в рамках споріднення проблематики комерційних банків та їх клієнтів і винесення пропозицій регулятору щодо обґрунтованих, новостворених системних загроз за видами діяльності. Допомога банків-партнерів у цьому випадку може надійти "кризовому" банку в межах САМ у вигляді кредитів на міжбанківському ринку для підтримки ліквідності (під заставу корпоративних прав), направленою прито-

ку клієнтів та потенційних доходів, пільгових періодів за сплату кореспондентських та агентських видів абонплат, відкритих звернень до регулятора або гарантійними листами за частковими зобов'язаннями.

3. Звітливо-погоджуючий рівень передбачає попередню регламентацію та перевірку на адекватність технічної карти взаємодії банку з НБУ, при планових та позапланових перевірках, на всіх рівнях допуску до інформації для взаємної оптимізації процесу. Акціонери банку не завжди розуміють реальний вектор розвитку банку, приймаючи ситуативні рішення замість зважених стратегічних, в рамках "псевдокризової" стратегії. Тому цей рівень передбачає щоквартальний аналітично-дослідний зріз інформації зі співбесідою з контролером банку або його делегованим представником [1].

Проаналізуємо імплементарні розбіжності, що виникають в рамках реалізації або погодження стратегічних заходів впливу на САМ банку у таблиці 1.

Розглянуті в межах САМ імплементарні розбіжності потребують осучаснення відповідно до тієї профільної та непрофільної проблематики, яка виникає в ході діяльності банку. Поява кризових станів породжує небезпеку переходу від одних установ до інших з однаковими портфельними, галузевими та діагностичними показниками [6, с. 305].

Запропонуємо авторське визначення кризового стану як негативного фактичного статусу фінансової установи, приведенного до недопустимих форм за рахунок дестабілізуючих чинників та класифікації втрат, що виключає розвиток та нівелює минулі здобутки банківської установи, спричиняючи понаднормове і надможливе резервування, яке може призвести до виведення з ринку фінансової установи.

Науково-методичні засади нівелізації кризових станів за рахунок реалізації системи антикризового менеджменту потребують здійснення комплексного оцінювання кризових станів та формулювання евентарних завдань, які можуть забезпечити ефективне управління за наступними векторами:

— нарощення клієнтського портфелю та прибутковості відповідно до позначених стратегічних орієнтирів, при яких отриманий операційний прибуток банку може перекривати минулі прогалини та зобов'язання згідно з графіком обслуговування;

— інвестиційна і кредитна діяльність банку, яка базується на превентивних заходах іденти-

фікації загроз, а у разі прийняття на себе "брутто-актива" або "брутто-проекта" банком, дозволяє вирішити з достатньою ефективністю завдання в рамках САМ;

— зовнішньоекономічна діяльність є найбільшою конкурентним середовищем для банків через те, що, забезпечуючи достатньо високий рівень доходів, що не регулюється, зважаючи на волатильність курсів на міжбанківському валютному ринку України, та може генерувати понаднормові прибутки в разі вдалого продажу валютної виручки;

— фондова діяльність, що потребує більшого моніторингу в межах автентичних правил торгівлі та зберігання цінних паперів на фондовому ринку, так як по факту, на думку практиків банківського ринку, через фондовий ринок функціонує набір схем, направлений на легалізацію та детінізацію коштів через ОВГЗ;

— операційна функція банку, яка детермінується внутрішніми нормативними документами та націлена на ефект супроводження в позастабілізаційних та звичайних режимах роботи банку;

— взаємовідносини з регулятором, верифікація яких наразі проходить в односторонньому порядку, а має бути реалізована в дорадчому, консультативному та інституціональному аспектах [4, с. 312].

Вчасне з'ясування кризового стану банківської установи є ключовою обставиною рівномірності та нормалізації САМ в контексті поступового подальшого розвитку. Дестабілізація фінансового стану не може бути однозначним та одночасним процесом, що вчасно фіксується профільними службами та комітетом [7, с. 201].

Виділимо такі передумови при детермінації кризового стану портфелю активів та пасивів банку:

1) порушення та невідповідність технічної карти бізнес-процесів та організаційною структурою банків принципів впорядкування взаємовідносин на всіх рівнях взаємодії;

2) неспівпадіння в поглядах акціонерів щодо стратегічного розвитку банку та ситуативних подій, які можуть вивести з ладу САМ та завдати шкоди (подібним прикладом було раптове банкрутство ПАТ "КБ Хрещатик", який у терміновому порядку було виведено з ринку після початку виведення коштів акціонерами);

3) методологічна підготовка фронту офісу банку по запобіганню нестандартних та хибних

ситуацій при прийнятті документів на кредитні і депозитні послуг (згідно постанови НБУ про вивчення стану платоспроможності та походження коштів фізичної особи);

4) публічне висвітлення проблем платоспроможності та ризикових практик, яка на разі не носить масовий характер через що непопереджені банки можуть набути проблем (неоперативна реакція стосовно кібератак у червні 2017 р. на банківську систему України, як результат — паралізування всієї банківської системи, окрім тих банків, що за кількістю працівників та математичною ймовірністю не переглянули небезпечний файл);

5) співпраця з іншими фінансовими посередниками з приводу клієнтів та взаємних розрахунків, що може призводити до юридичного та системного ризику і як наслідок втрати гарантованого забезпечення (наприклад в разі, коли акредитована страхова компанія банком виходить з ринку та полишає кредитний портфель банку без страхових зобов'язань) [5, с. 108—109].

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження нівелізації кризових станів за рахунок системи антикризового менеджменту було виявлено, що імплементарні розбіжності, що виникають в рамках реалізації або погодження стратегічних заходів впливу на САМ банку, потребують певної модифікації відповідно до проблематик профільного та непрофільного спрямування в ході діяльності фінансової установи. Проаналізовано, що комплексне оцінювання кризових станів та формулювання євентарних завдань можуть забезпечити результативність, включаючи в себе такі економічні показники: зовнішньоекономічна діяльність, нарощення клієнтського портфеля та прибутковості відповідно до позначених стратегічних орієнтирів, операційна функція банку, інвестиційна і кредитна діяльність банку, фондова діяльність, взаємовідносини з регулятором. Виявлено причини, що впливають на детермінізацію кризового стану в економічному секторі країни. Розроблено принципи нівелізації кризових станів, враховуючи діяльність системи антикризового менеджменту. У контексті подальшого розвитку САМ важливим залишається своєчасне з'ясування кризового стану фінансової установи.

Література:

1. Азаренкова Г.М. Фінансова стабільність розвитку банків: монографія / Г.М. Азаренко-

ва, О.Г. Головка, В.В. Смирнов. — К.: УБС НБУ, 2011. — 191 с.

2. Антикризисный менеджмент / Под ред. проф. А.Г. Грязновой. — М.: Ассоциация авторов и издателей "Тандем"; ЭКМОС, 1999. — 368 с.

3. Барановський О.І. Стійкість банківської системи // Фінанси України. — 2007. — № 9. — С. 75—81.

4. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. / В.О. Василенко. — К.: ЦУА, 2003. — 504 с.

5. Ковальов А.І. Кризовий стан як об'єкт антикризового управління підприємством / А.І. Ковальов, С.В. Карташов // Вісник соціально-економічних досліджень. — 2015. — Вип. 3. — С. 103—112. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>

6. Масленников О.Ю. Кризовий стан підприємства як об'єкт управління / О.Ю. Масленников, Ю.І. Борищак // Науковий вісник НЛТУ України. — 2012. — Вип. 22.3. — С. 304—307. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>

7. Планкет Л. Выработка и принятие управленческих решений / Л. Планкет, Г. Хейл; [пер. с англ.]. — М.: Экономика, 1984. — 356 с.

References:

1. Azarenkova, H.M. Holovko, O.H. and Smyrnov, V.V. (2011), *Finansova stabil'nist' rozvytku bankiv* [Financial stability of banks development], UBS NBU, Kyiv, Ukraine.

2. Hriaznova, A.H. (1999), *Antykryzysnyj menedzhment* [Anti-crisis management], Assotsyatsiya avtorov y yzdatelej "Tandem"; EK MOS, Moscow, Russia.

3. Baranovs'kyj, O.I. (2007), "Sustainability of the banking system", *Finansy Ukrainy*, vol. 9, pp. 75—81.

4. Vasylenko, V.O. (2003), *Antykryzove upravlinnia pidpryiemstvom* [Anticrisis management of the enterprise], TsUL, Kyiv, Ukraine.

5. Koval'ov, A.I. and Kartashov, S.V. (2015), "Crisis condition as an object of crisis management of the enterprise", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 3, pp. 103—112.

6. Maslennikov, O.Yu. and Boryschak, Yu.I. (2012), "Crisis of the enterprise as an object of management", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 22.3, pp. 304—307.

7. Planket, L. and Khejl, H. (1984), *Vyrabotka y pryniatye upravlencheskykh reshenyj* [Development and adoption of management decisions], *Ekonomyka*, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2018 р.

УДК 630*62

А. М. Фітісов,

аспірант, Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

ТЕНДЕНЦІЇ ЛІСОКОРИСТУВАННЯ У ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

A. Fitsov,

postgraduate, Zhytomyr National Agroecological University

TENDENCIES OF FOREST UTILIZATION IN ZHYTOMYR REGION UNDER CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті досліджено тенденції лісокористування у Житомирській області. Досліджено понятійний апарат стосовно зазначеної проблеми. Проведено аналіз діяльності підприємств, що віднесені до сфери управління. Окремо подано характеристику потужностей підприємств лісової галузі області та видів продукції, що виготовляється. Наведено динаміку загибелі лісових культур та насаджень за період 2014—2016 рр. від пожеж, несприятливих погодних умов, хвороб та шкідників лісу. Обумовлено пріоритетність розробки та впровадження біологічних засобів і методів боротьби із шкідливими комахами та хворобами лісу. Показано динаміку заготівлі лісових ресурсів побічного користування та другорядних лісових матеріалів (гриби, ягоди, лікарські рослини, плоди, деревні соки, новорічні ялинки). Наведено оцінку налагодження лісової інфраструктури у Житомирській області.

The article investigates the trends of forest utilization in Zhytomyr region. The framework of concepts concerning to this problem is investigated. The activity of the enterprises, falling into the sphere of management has been analyzed. A separate description is given to the capacity of the region the forest industry enterprises and the types of products being produced. The dynamics of forest crops and plantations losses caused by fires, unfavorable weather conditions, diseases and forest insects for the period of 2014—2016 is presented. The priority is given to the development and implementation of biological agents and methods for controlling harmful insects and diseases of the forest. The dynamics of harvesting minor forest resources products (mushrooms, berries, medicinal plants, fruits, tree juices, Christmas trees) is shown. The estimation of forest infrastructure development in Zhytomyr region is presented. It is established that today there is a number of problems in the forestry complex of Zhytomyr region. First of all, it is the control over the effective use of forest resources. It is important to stop uncontrolled cutting in the forestry's of the region. This problem is the topical issue for the rest of Ukraine as well. So it is solved in a centralized manner. Secondly, the forests of the region are sensitive to diseases, pests and natural conditions. Currently, forest protection is measures are using taken biological agents and methods. However, on investigating the trends of forest management, it can be argued that Zhytomyr region has a strong potential for entrance to international markets of forest products.

Ключові слова: лісокористування, сталий розвиток, екоменеджмент, лісові ресурси, лісова інфраструктура.

Key words: forest utilization, sustainable development, eco-management, forest resources, forestry infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З кожним роком роль лісів зростає. Науковці акцентують на небезпеках посилення техногенного впливу вітчизняної промисловості на довкілля. Основою національної лісової стратегії України є збільшення площі земель, вкритих лісовою рослинністю, до оптимального рівня у різних природних зонах. У контексті вищенаведеного, важливою умовою є зупинка неконтрольованих рубок у лісах. Можливим шляхом покращення ситуації, що склалася, та приведення лісокористування до вимог сталого розвитку є запровадження екологічного менеджменту. В регіонах, де ліс виступає сиро-

винною базою лісогосподарського комплексу, місцем зайнятості місцевого населення і джерелом поповнення бюджетів різних рівнів, важливого значення набуває проведення всебічного аналізу лісокористування. Правильний вектор використання лісосировинного потенціалу дозволить підвищити благополуччя місцевого населення та забезпечити еколого-економічну рівновагу території.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у становлення менеджменту у лісовому господарстві належить О. Голубу, Б. Данилишину, Н. Зіновчук, Є. Мішеніну, І. Лицуру, О. Фурдичку, Є. Ходаківському та іншим науковцям. Проте вважаємо за необхід-

Таблиця 1. Динаміка загибелі лісових культур, насаджень за період 2014–2017 рр.

Показник	Роки					
	2014	2015		2016		
	га	га	у % до 2014 р.	га	у % до 2015 р.	у % до 2014 р.
Загиблих від пожеж	42	130	309,5	275,7	212,1	656,4
Загиблих від несприятливих погодних умов	245	547	223,3	414	75,7	169,0
Загиблих від хвороб та шкідників лісу	759	1002	132,0	1317,2	131,5	173,5
Всього загиблих лісових насаджень	1384	1839	132,9	2324,4	126,4	167,9

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

не провести аналіз тенденції лісокористування у Житомирській області в умовах сталого розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даного дослідження є дослідити тенденції лісокористування у Житомирській області. Для досягнення мети було встановлено такі завдання: аналіз діяльності державних підприємств, які віднесені до сфери управління; дослідження методів захисту лісових культур; аналіз динаміки заготівлі лісових ресурсів побічного користування.

У процесі реалізації поставленої мети використано загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень. За допомогою абстрактно-логічного та історичного методів досліджено тенденції лісокористування у Житомирській області. Статистичний метод використано для аналізу динаміки загибелі лісових культур та заготівлі лісових ресурсів побічного користування у Житомирській області.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження тенденцій лісокористування для початку необхідно визначитися із термінологічним апаратом. Під лісокористуванням розуміють галузь лісництва, яка включає в себе розвиток і поліпшення методів висадки, захисту, проріджування, контролю за пожежами, рубки, вилучення та переробки деревини [1]. Разом із тим, науковці у своїх працях зазначають, що до лісокористування слід віднести збирання ягід, грибів, лікарських трав тощо. Тому ми пропонуємо розглядати цю дефеніцію більш широко, включаючи заготівлю лісових ресурсів побічного користування та другорядних лісових матеріалів.

Одним із пріоритетних напрямів у сфері лісокористування є контроль за ефективним використанням лісових ресурсів на державних

підприємствах, які віднесені до сфери управління. Цими підприємствами щороку заготовлюється 1300,0 тис. м³ деревини від рубок головного користування, а 300,0 тис. м³ переробляється в цехах підприємств. Решта деревини реалізовується споживачам у круглому вигляді. За рік, як правило, реалізується більше 2 млн м³ такої деревини [3].

Для забезпечення випуску продукції, яка б відповідала світовим

стандартам, на державних підприємствах діє 340 одиниць сучасних деревообробних верстатів, 20 спеціалізованих поточних ліній з випуску обрізних пиломатеріалів та заготовок для європіддонів, три лінії з виготовлення планшети, ламелі, індустріального, мозаїчного та штучного паркету, 36 сучасних сушильних камер. Виготовляється майже півсотні видів продукції переробки [3]. Відтак стверджуємо, що продукція, вироблена у Житомирській області є конкурентоспроможною на світовому ринку. Також слід зауважити, що наведене вище дозволить переробляти продукцію а місці. Як стверджують науковці, саме така діяльність спрямована на закріплення та диверсифікацію місцевої економіки.

З метою формування прозорого ринку деревини, орієнтованого на потребу внутрішнього товаровиробника, державні підприємства, які входять до сфери управління щоквартально проводять відкриті аукціонні торги з продажу круглого лісу. Деревина, яка не знайшла свого споживача в Україні, експортується іноземним фірмам [3]. Проте стверджуємо, що для того, щоб забезпечити високу якість продукції лісового господарства не достатньо лише подбати про новітнє обладнання. Дуже важливо слідкувати за якістю деревостанів.

Важливим напрямом лісогосподарської діяльності є захист лісів від шкідників та хвороб. Відповідно до досліджень науковців, у зоні інтенсивного використання лісових ресурсів проводяться заходи щодо попередження розвитку небезпечних хвороб та масового розмноження потенційних шкідників лісу, що забезпечує охорону та покращення якісного складу лісових ресурсів [4]. У таблиці 1 наведено динаміку загибелі лісових культур та насаджень у 2014–2016 рр.

З даних таблиці 1 видно, що площі загиблих лісових насаджень останніми роками мають тенденцію до збільшення (з 1384 га у 2014 р. до 2324,4 га у 2016 р.). Хвороби та шкідники є ос-

Таблиця 2. Заготівля лісових ресурсів побічного користування та другорядних лісових матеріалів

Показник	Роки					
	2014	2015		2016		
	т	т	у % до 2014 р.	т	у % до 2015 р.	у % до 2014 р.
Гриби	415	238,3	57,4	226	94,8	54,5
Ягоди	2348	1537,5	65,5	5374	349,5	228,9
Лікарські рослини	229,2	223,4	97,5	192	85,9	83,8
Плоди	10	-		-		
Деревні соки	23,7	11,5	48,5	9	78,3	38,0
Новорічні ялинки тис. шт.	34	40,2	118,2	36	89,6	105,9

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

новною причиною загибелі лісових насаджень. Провівши аналіз динаміки загибелі лісових культур у 2014—2016 рр., встановлено, що більше 50% проблем пов'язані саме із шкідниками та хворобами. В 6,5 разів зросла площа лісів, що загинули внаслідок пожеж (із 42 га у 2014 р. до 275,7 га у 2016 р.). слід також зазначити, що збитки від пожеж у Житомирській області сягали близько мільйона гривень щорічно. Несприятливі погодні умови стали причиною загибелі 414 га лісових насаджень у 2016 р., що майже вдвічі більше ніж у 2014 р. Загальна ж площа осередків шкідників та хвороб лісу в насадженнях Житомирського обласного управління лісового господарства станом на 1 січня 2017 року становить 32,5 тис. га (шкідників лісу — 7,6 тис. га, хвороб лісу — 24,9 тис. га).

Слід зауважити, що враховуючи особливості збору та оприлюднення статистичної інформації, актуальні дані (станом на травень 2018 року) щодо обсягів захворюваності лісових насаджень, отримати досить складно. Брак повної інформації на ряду із наявністю чисельних візуальних підтверджень так званого "всихання лісів", викликає досить негативне ставлення громадськості до роботи лісогосподарських підприємств. При цьому дієві механізми боротьби із шкідниками, які врахували б екологічні, економічні та соціальні наслідки їх поширення, досі не розроблені.

За даними Державного агентства лісових ресурсів України, пріоритетним напрямом діяльності лісозахисної служби є розробка і впровадження біологічних засобів і методів боротьби із шкідливими комахами та хворобами лісу. Такі засоби не шкідливі для довкілля і застосовуються в лісах, де використання хімічних методів боротьби заборонено. Пропаганда захисту лісів здійснюється через працівників державної лісової охорони, інженерно-технічних працівників лісового господарства, природоохоронних організацій із залученням

преси та місцевого радіо і телебачення [5]. Така тенденція є позитивною, оскільки світова спільнота відмовляється від використання хімічних засобів захисту, тому що останні наносять надзвичайно велику шкоду навколишньому природному середовищу.

Окрім боротьби із шкідниками, у Житомирській області активно ведуться роботи щодо налагодження інфраструктури. За останні дев'ять років підприємствами Житомирського обласного управління лісового господарства побудовано 389,64 км лісових автомобільних доріг з твердим покриттям. За допомогою відповідної спеціалізованої техніки нарощуються обсяги та якісніше здійснюється дорожнє будівництво. Як стверджує керівництво Житомирського обласного управління лісовим та мисливським господарством, створення оптимальної сітки лісових доріг слугує економічному розвитку лісогосподарських підприємств. В першу чергу налагодження дієвої інфраструктури у лісах сприятиме комфортному сполученню між населеними пунктами. Також здешевлюються витрати на проведення робіт, забезпечується доступ до сировинних ресурсів та рекреаційного споживання лісу.

Рекреаційне лісокористування останнім часом набуває все більшої важливості. Через надмірну загазованість повітря та забруднення довкілля збільшуються потреби перебування міського населення у природному середовищі, а саме у лісах. Проте науковці акцентують на тому, що неорганізований розвиток рекреаційної діяльності може призвести до деградації лісових екосистем в місцях інтенсивного навантаження [2]. Тому вважаємо, що необхідно розраховувати синергетичний ефект розвитку інфраструктури лісу задля зменшення антропогенного навантаження на ліси.

Досліджуючи продукцію лісового господарства дуже важливо проаналізувати споживання недеревної продукції лісу (гриби, ягоди, соки тощо). У таблиці 2 наведено динаміку заготівлі ресурсів побічного користування та другорядних лісових матеріалів.

З даних таблиці 2 видно, що обсяги збирання грибів за період 2014—2016 рр. зменшилися майже вдвічі. У 2016 р. населенням Житомирської області було зібрано 226 т грибів. На нашу думку, це пояснюється недосконалістю контролю за обліком їх заготівлі. Слід зауважити, що гриби та ягоди накопичують велику кількість радіації. Тому варто приділяти велику увагу перевіркам якості таких товарів, що потрапляють до споживача. Адже у контексті сталого лісокористування обов'язковим є і

соціальний фактор, що визначає якість життя населення. Обсяги заготівель деревних соків також зменшилися на 62%. Споживання ж ягід навпаки збільшилось на 229% і у 2016 р. населенням зібрано 5,4 тис. т. Що ж стосується продажу новорічних ялинок, то за останні три роки не спостерігається суттєвих змін. Це свідчить про стабільність попиту на цей товар. Даними державного управління статистики найвищі показники заготівлі продукції побічного лісокористування показують лісогосподарські підприємства Закарпатської, Житомирської та Львівської областей.

Науковці акцентують на тому, що однією із перешкод ефективного розвитку лісогосподарського сектору є непрозорість менеджменту лісового господарства. Неефективна організація ведення лісового господарства, поєднання функцій державного управління і контролю у сфері використання, охорони, захисту лісового фонду і відтворення лісів із підприємницькою діяльністю призводить до неефективного господарювання, зростання витрат, відсутності інвестицій та, зрештою, до втрати перспектив розвитку не лише лісового господарства, а й деревообробної, меблевої та целюлозно-паперової галузей промисловості [6].

ВИСНОВКИ

На сьогодні є низка проблем у лісогосподарському комплексі Житомирської області. В першу чергу, це контроль за ефективним використанням лісових ресурсів. Важливо зупинити неконтрольовані рубки у лісових господарствах області. Це питання є актуальним і на решті території України тому вирішується централізовано. По-друге, ліси області вразливі до хвороб, шкідників та природних умов. Наразі ведуться роботи щодо захисту лісів з використанням біологічних засобів та методів. Проте, дослідивши тенденції лісокористування, можна стверджувати, що Житомирська область має потужний потенціал для виходу на міжнародні ринки лісогосподарської продукції.

Література:

1. Екологізація лісокористування в контексті подолання глобальних екологічних загроз: монографія / І.М. Синякевич, А.М. Дейнека, А.А. Головка та ін.; Нац. лісотехн. ун-т України, Лісівнича акад. наук України; [за ред. І.М. Синякевича]. — Львів: Камула, 2014. — 592 с.
2. Запоточний М.М. Рекреаційне лісокористування на північно-східному мегахилі Українських Карпат [Текст]: автореф. дис. ... канд. с.-г. наук, спец. 06.03.03 / М.М. Запоточний;

наук. кер. І.Ф. Калущий; М-во освіти і науки України, ДВНЗ Нац. лісотехн. ун-т України. — Львів: [б. в.], 2015. — 19 с.

3. Лісові ресурси Житомирського обласного управління лісовим та мисливським господарством [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zt-lis.gov.ua/dovidka/lisovi-resursi.html>

4. Мешкова В.А. Фундаментальні та прикладні дослідження проблем лісового господарства // Лісівнича академія наук України: Наукові праці. — Вип. 5 — 2007. — Львів: вид-во НУ "Львівська політехніка", 2007. — 22—28 с.

5. Хвойні дерева масово хворіють і сохнуть на Закарпатті [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=189497&cat_id=32888

6. Шлійко А. Сучасний еколого-економічний стан лісових ресурсів та перспективи ефективного їх використання / А. Шлійко // Галицький економічний вісник. — 2010. — № 3 (28). — С. 56—61.

References:

1. Syniakievych, I. M. Dejneka, A. M. Holovko, A. A. ta in. (2014), *Ekolohizatsiia lisokorystuvannia v konteksti podolannia hlobal'nykh ekolohichnykh zahroz* [Ecologization of forest use in the context of overcoming global environmental threats], Kamula, Lviv, Ukraine.
  2. Zapotochnyj, M. M. (2015), "Recreational forest use on the north-eastern megacillus of the Ukrainian Carpathians" Ph.D. Thesis, Forestry, DVNZ Nats. lisotekhn. un-t Ukrainy, Lviv, Ukraine.
  3. Zhytomyr Regional Department of Forestry and Hunting (2017), "Forest resources of Zhytomyr regional forestry and hunting management" available at: <https://zt-lis.gov.ua/dovidka/lisovi-resursi.html> (Accessed 18 September 2018).
  4. Mieshkova, V. L. (2007), "Fundamental and Applied Research of Forestry Problems", *Lisivnycha akademiia nauk Ukrainy: Naukovi pratsi*, vol. 5, pp. 22—28.
  5. The official site of State Forestry Agency of Ukraine (2018), "Coniferous trees are massively ill and dry in Transcarpathia" available at: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=189497&cat_id=32888 (Accessed 18 September 2018).
  6. Shlijko, A. "Modern ecological and economic condition of forest resources and prospects of their effective use", *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 3 (28), pp. 56—61.
- Стаття надійшла до редакції 23.09.2018 р.*